

DE BERGLANDSCHAPPEN NAPOE EN BESOA
IN MIDDEN-CELEBES

DOOR

ALB. C. KRUIJT.

(Met Kaart N°. XX en platen XL—XLIII).

BIBLIOTHEEK
NED. ZENDINGSCHOO
OEGSTGEEST

I. *Geschiedkundige inleiding.*

Napoe en Besoa zijn twee kleine landschappen in Midden-Celebes, die het langst onbekend zijn gebleven voor Europeanen. Met groote angstvalligheid hebben de To Napoe hun land gesloten weten te houden voor iederen blanke, die er heen wenschte te gaan, en daarmede sloten zij ook den weg naar Besoa af, dat uit het Noordoosten en uit het Noordwesten alleen door Napoe is te bereiken. In 1894 trachtten de heeren Drs. SARASIN, nadat zij van hunne reis dwars door Midden-Celebes te Mapane aan de Tomini-bocht waren aangekomen, naar Napoe door te dringen, maar niemand durfde hen er heen brengen, overtuigd als men was, dat hun de toegang tot dat land met geweld zou worden belet. Later vernamen de heeren SARASIN dan ook, dat er bij het gerucht van den voorgenomen tocht, eenige honderden To Napoe waren samengestroomd om de reizigers, zoo zij kwamen, met geweld terug te drijven.

Dr. N. ADRIANI en ik hebben gedurende ons verblijf in Midden-Celebes herhaaldelijk pogingen in het werk gesteld om een bezoek aan Napoe te brengen, maar de hoofden bleven ons beleefd doch beslist ons verzoek weigeren op grond van de omstandigheid, dat de geesten

(*anitu*)¹⁾ des lands over onze komst vertoornd zouden zijn, en zich dan op de To Napoe, die de toestemming hadden gegeven, zouden wreken. In 1897 poogden wij Napoe te bereiken van uit Sigi. De *Radja* van Sigi toch was de heer der To Napoe, en wij meenden, dat wij door zijn invloed hun land wel zouden betreden. Het is ons evenwel gebleken, dat ook de *Radja* van Sigi niet overtuigd was voldoende macht over zijne onderdanen te hebben om voor onze veiligheid in Napoe in te staan, waar hij door ons er heen te laten gaan iets zou doen niet in overeenstemming met de adat.

Van deze reis keerden wij dus terug zonder Napoe te hebben gezien.

Nog anderen hebben flauwe pogingen aangewend om Napoe te bezoeken, maar zoodra zij vernamen van den tegenstand, welken zij daarbij zouden ondervinden, zagen zij aanstonds van hun voornemen af.

Toch kwamen Dr. ADRIANI en ik zeer veel in aanraking met To Napoe. Altijd waren er eenige troepjes To Napoe in de Posso-streek aan het rondzwerven, levende op kosten der Possoërs, want de To Napoe waren zich langzamerhand min of meer als de heeren des lands gaan beschouwen. Dit had ook zijn reden. Meermalen waren de To Napoe in oorlog geweest met verschillende stammen in de Posso-streek, en steeds waren zij als overwinnaars vandaar teruggekeerd, gewoonlijk telkenmale een aantal krijgsgevangenen met zich voerende. Daarom waren de To Napoe overal gevreesd.

Hun aanmatiging ging zelfs zoover, dat zij zich de heeren noemden van de zee, die het strand van de Posso-streek in het Noorden bespoelt. Zij grondde hunne rechten op de zee op eene toezegging, welke in den ouden tijd een der hoofden van de To Pajapi hun zou hebben gedaan. Deze stam bewoonde namelijk de strandstreek tusschen

1) Bij inlandsche woorden bezig ik de schrijfwijz *u* voor *oe*. In plaats- en volksnamen bleef de *oe* echter behouden. Ook schrijf ik „Posso” voor „Poso”.

Saoesoe en de Posso-rivier. Eens ontstond er een heftige twist tusschen twee voorname hoofden van dezen Toradja-stam, een broer en een zuster. De zuster zou toen de hulp hebben ingeroepen van de To Napoe om haren broer en diens partij te vernietigen. De To Napoe zouden dit toen gedaan hebben, en als belooning zou de zuster hun hare rechten op de zee hebben afgestaan. Nu kwam het zeker in den ouden tijd meermalen voor, dat een gedeelte van een Toradja-stam een anderen stam uitnoodigde, eenigen hunner te komen tuchtigen. Er zijn verscheidene voorbeelden van in Midden-Celebes, dat men zijn recht op den grond bijvoorbeeld grondt op zulk eene schenking als belooning voor bewezen hulp. Maar de overal in de Posso-streek gangbare lezing omtrent den twist tusschen de genoemde hoofden der To Pajapi noemt de To Napoe in het geheel niet, en is zoo geheel anders dan wat de To Napoe er van vertellen, dat wij altijd meenden hier niet met een recht, maar met een aanmatiging te doen te hebben ¹⁾. Wij hebben meer dan eens den draak gestoken met dezen titel van „heeren der zee”, want als een echt bergvolk zijn de To Napoe zeer bang voor de zee, en wanneer zij in een vaartuig zitten, zijn zij erg benauwd.

Ofschoon geen enkele Posso-toradja geloofde aan het recht der To Napoe op de zee, was men toch te bang voor deze bergbewoners, om niet telkenmale, wanneer de To Napoe de zoutstokerijen aan het strand kwamen bezoeken, gewillig een paar pakken zout aan hen af te staan. Het heette dat iedere zoutstoker twee groote pakken moest geven, die dan onder de Napoe-hoofden werden verdeeld; maar dit aantal breidde zich steeds uit, want telkens kwam een troepje To Napoe uit naam van een der voorname hoofden de *ruruki*, de zoutbelasting, vragen. Antwoordde men dan, dat men het zout reeds een paar weken te voren

1) Volgens de overlevering namelijk zou de twist tusschen broer en zuster hiermede geëindigd zijn, dat de zuster met hare aanhangers elders heen trok. Zie Mededeelingen Ned. Zend. Genootschap deel 42 (1898), p. 379—380.

had afgegeven aan een troep To Napoe, die uit naam van datzelfde hoofd waren gekomen, dan heette het: „die vorige troep heeft u bedrogen; zij kwamen voor zichzelf, maar wij zijn gezonden door het hoofd”. Dan werd maar weer zout gegeven; en dit spelletje herhaalde zich telkens.

Deze zoutbelasting was de eerste zaak, waardoor het Ned.-Indisch Gouvernement bemoeienis trachtte te krijgen met de To Napoe, om dezen zoo mogelijk langs vreedzamen weg onder zijn invloed te krijgen. De toenmalige controleur A. J. N. ENGELBERG drong er bij de Napoe-hoofden op aan, dat zij genoemde belasting in zout niet zelven meer zouden komen halen, maar dat zij die te Posso bij den controleur zouden kunnen afhalen. De To Napoe weigerden echter op dit voorstel in te gaan. Een regeling langs vreedzamen weg in de verhouding van Possoërs en To Napoe zou misschien nog mogelijk zijn geweest, indien de eersten zelven meer hadden meegewerkt. Wanneer iemand aan Dr. ADRIANI of aan mij, nog onder den verschen indruk van de ondervonden aanmatiging der To Napoe (van welke aanmatiging ik beneden nog menig staaltje zal noemen), zijn beklag kwam doen, en wij er ons mee gingen bemoeien, dan viel, zoodra zulk een zaak werd voorgebracht, de klager ons dadelijk af: hij beweerde dan geen klacht te hebben ingebracht, en hij verzekerde, dat de To Napoe beste menschen waren. De Possoërs waren natuurlijk bang, dat de To Napoe zich over de aanklacht zouden wreken, en wij niet in staat zouden zijn hen te verdedigen.

Het werd den vertegenwoordiger der Regeering hoe langer hoe duidelijker, dat, zoo men iets goeds tot stand wilde brengen in Midden-Celebes, de overmoed van de To Napoe eerst moest worden beteugeld. Wanneer dezen tot rede zouden zijn gebracht, zouden de andere stammen in de Posso-streek zich van zelf naar den wensch van de Regeering schikken, want hij, die Napoe de baas was, zou ook hun de baas zijn. In het midden van 1905 was een groot deel der mannelijke bevolking van Napoe in de

Posso-streek aanwezig, ten einde vrede te sluiten met de To Ondaë: beide stammen waren reeds tien jaar met elkaar in oorlog geweest, en telkens wanneer een samen-treffen plaats had gehad, keerden de To Napoe als over-winnaars daaruit terug. Van de aanwezigheid der Napoe-hoofden, van wie destijds OEMA I SOLI de voornaamste was, trachtte de toenmalige controleur (F. DUMAS) gebruik te maken om aanraking met hen te krijgen. Wel deed het hoofd OEMA I SOLI beloften, maar hij kwam deze niet na, totdat de controleur hem in het bovenland van Posso op-zocht en hem eene zware boete oplegde voor het verbreken van zijne beloften. Toen dit opperhoofd echter bleef voort-gaan te doen, alsof er geen controleur was, en er blijkbaar niet aan dacht naar beneden te komen om volgens de afspraak eene vergadering met dien ambtenaar te houden — OEMA I SOLI had zich weer in een oorlog gestoken tusschen de To Poeöemboto en To Loewoe ten Zuiden van het Posso-meer —, werd besloten dwangmiddelen te gebruiken. Met soldaten, die van Menado waren gekomen, werden een paar groepen To Napoe achter Mapane omsingeld, en gevan-kelijk naar Posso gevoerd, om als gijzelaars te dienen; en aangezien bij eene daaruit ontstane schermutseling zes To Napoe gedood en drie gewond waren, was het naar Toradja'sche begrippen oorlog tusschen het Gouvernement en de To Napoe.

Zoo stonden de zaken, toen in het eind van Augustus 1905 de luitenant H. J. VOSKUIL als civiel gezaghebber den controleur DUMAS kwam vervangen. Dadelijk werd eene kleine expeditie in elkaar gezet, waarmee luitenant VOSKUIL naar Napoe trok; en zoo was het dan in September van dat jaar, dat de eerste Europeaan het landschap Napoe te zien kreeg. De expeditie vond niet den minsten tegenstand; al de aanwezige hoofden zwoeren trouw aan het Ned. Indische Gouvernement op de vlag.

Deze onverwachte tocht had de gewenschte uitwerking op het opperhoofd OEMA I SOLI, die zich nog steeds in

de Posso-streek ophield. Hij kwam naar het strand en zwoer eveneens trouw aan het Ned. Indische Gouvernement. Jammer was het zeker, dat toen niet aanstonds een geschikte persoon aanwezig was om de leiding der zaken in Napoe in handen te nemen, en van den eersten schrik gebruik te maken om de toestanden te regelen. Daardoor ontstond een lijdelijk verzet der partij van OEMA I SOLI, die zich maar niet in den veranderden stand van zaken kon schikken. Hierdoor kon het opperhoofd OEMA I TAHOENGKI, die inmiddels tot distriktshoofd van Napoe was benoemd, niet veel doen, en hij deed daartoe ook niet veel moeite. De handelingen der inlandsche ambtenaren die nu en dan naar Napoe werden gezonden om poolshoogte te nemen, getuigden ook niet altijd van beleid. In elk geval werd de toestand ten laatste zoo, dat de verwijdering van OEMA I SOLI uit zijn land werd noodig geacht. Bij de poging om hem naar Paloe te brengen ontstond een gevecht (16 Oct. 1907), waarbij een twintigtal To Napoe, onder wie ook OEMA I SOLI zelve, en onzerzijds vier militairen sneuvelden, benevens een aantal die gewond werden. Wanneer in dien tijd de aanwezige To Besoa zich niet zoo trouw hadden betoond, en zij de gewonden niet op draagbaren naar Posso hadden gevoerd, zou het met de 20 militairen, die bij deze gebeurtenis aanwezig waren, zeker veel treuriger zijn afge-loopen. Met de To Besoa had en heeft het Gouvernement tot nu toe nooit moeite gehad.

Hoe men ook over den gang van zaken in Napoe moge denken, zooveel is zeker, dat na den dood van OEMA I SOLI de rust in dat land meer verzekerd is, dan ingeval hij ware blijven leven. Het komt ons toch voor, dat hij zich nooit in den nieuwen toestand zou hebben geschikt, en dat hij steeds zou hebben uitgezien naar eene gelegenheid om het juk der *Koempanija* van zich af te werpen.

De tegenwoordige civiel gezaghebber van de onderaf-deeling Posso, waartoe de landschappen Napoe en Besoa behooren, heeft een inlandschen ambtenaar in Napoe ge-

plaatst, die naar het ons voorkomt de zaken goed aanpakt volgens het plan, dat de heer G. W. MAZEE heeft voor de ontwikkeling van dit — zooals beneden duidelijker zal uitkomen — ongelukkige land. In Besoa staat hem een inlandschen schrijver ter zijde. En wanneer de plannen doorgaan, dat een zendeling er zich zal vestigen en in de voornaamste dorpen inlandsche onderwijzers worden geplaatst (in Napoe is reeds één aanwezig), dan mogen wij ook de zedelijke ontwikkeling van dit kleine volkje, waarvoor de omwonende stammen beefden, met vertrouwen te gemoet zien.

II. *Van de Posso-streek naar Napoe.*

Uit de Posso-streek voeren twee wegen het hooggebergte in naar Napoe. Een gaat uit van het bovenland der To Pebato. Deze weg is bekend onder den naam van *Djaja mpebolai*, „de weg van het huwelijksfeest of den huwelijks-optocht”. Dezen naam heeft de weg gekregen sedert een Posso-hoofd in den ouden tijd langs dien weg naar Napoe werd geleid om daar te trouwen (zie p. 1291 hierachter). Deze bergweg werd het meest gebruikt in oorlogstijd, daar de To Napoe langs dit pad ongemerkt dicht bij de stammen in het bovenland der Posso-streek konden komen.

De tweede, de meest gevolgde weg voert uit Napoe rechtstreeks naar Mapane, dus naar het strand der Tomini-bocht. Handelsbelangen maakten dezen weg tot den meest gebruikten, want voor alles wat zij noodig hadden als zout, kalk voor het sirih-pruimen, katoenen goederen enz. moesten de To Napoe aan het strand en bij de daar wonende vreemde handelaren (Boegineezen en Chineezen) wezen.

Deze tweede weg naar Napoe is eene beschrijving waard, daar hij in de namen der verschillende punten van den weg een blik gunt in het leven van de To Napoe. Achter Mapane ligt eene groote vlakte doorsneden door de Poena (op de kaarten gewoonlijk Bega genoemd). Van Mapane

uit voert de weg door deze Poena-vlakte over het nieuwe en fraaie Pebato-dorp Kasigoentjoe naar de Poena-rivier. Wanneer men deze is overgestoken bevindt men zich op een delta-eiland, gevormd door de delta van de Mao, een voorname linkerzijrivier van de Poena. De noordelijke arm heet Saloe woea; een riviertje, de Tangkadawo, stort zich in dezen rivierarm. De weg volgt nu voortdurend den linker-oever van de Mao (volgens sommige Toradja's zoo genoemd naar het geluid dat haar water maakt, en dat doet denken aan het miauwen van een kat), herhaaldelijk steekt men riviertjes over, die van 't Westen hun water in de Mao ontlasten, achtereenvolgens Parabata, Oereoe, Karoeroe (= levenmakend) en Popewoa geheeten. De beide laatste stroompjes moet men zelfs een tijdlang stroomopwaarts volgen. Poleha is een riviertje dat rechts in de Mao valt. Deze naam beteekent: „de plaats, waar men zijn eten kookt, voordat men den vijand overvalt”. Nog op grooten afstand van den vijand kookt men namelijk eten voor drie of vier dagen tegelijk, daar men in de nabijheid van den vijand gekomen geen vuur meer kan aanleggen omdat de rook de aanwezigheid der strijders zou verraden. Toen nu de To Napoe het dorp Waroë in de Posso-streek gingen veroveren — een belangrijk feit uit de vroegere geschiedenis der Toradja's —, kookten zij aan bedoeld riviertje hun eten; vandaar de naam.

Van Mapane af heeft men een stevige drie uren noodig om de Poena-vlakte in nagenoeg zuidwestelijke richting te doorloopen tot aan den voet van het gebergte. Deze vlakte is getuige geweest van veel strijd en ellende; daar worden nog aangewezen de plekken, waar eertijds bloeiende dorpen der To Pajapi lagen waarvan Wawo masoë het voornaamste was. Ter hoogte van de Popewoa, een eindweegs naar het Zuiden, vindt men eene grasvlakte, aan welker oostelijk uiteinde het dorp Pakaïntoe, aan welker westelijk eind Tosoepi lag. En van dezen eertijds zoo grooten Toradja-stam is niets over gebleven dan een klein

restje, dat wij in het hooggebergte benoorden Napoe zullen terugvinden (zie p. 1332 hierachter).

Aan den voet van het gebergte wordt de Mao overgestoken. Dicht bij dit punt valt de Impo (de Baréë-naam van *Antiaris rufa* MIQ.) in de Mao. De weg volgt nu een uitlooper van het hooggebergte, aan welks Noordzijde de Mao, aan welks zuidzijde de Impo stroomt. Het is wel voorgekomen, dat Toradja's uit de Posso-streek den loop van de Mao volgende in Napoe zijn beland. De To Napoe noemen de Mao in haren bovenloop Maboe.

Dicht bij de samenvloeiing van Mao en Impo heeft het Gouvernement eenige flinke hutten laten plaatsen, omdat men van Posso reizende gewoonlijk aan de Impo den eersten nacht doorbrengt. Wanneer Toradja's van de Impo opbreken zullen zij niet verzuimen zich voeten en beenen in te wrijven met den bast van den *singkodo*-boom, ten einde de talrijke kleine bloedzuigers, die zich tusschen de Impo en het rustpunt Tala bevinden, van zich af te houden.

Is men eenmaal in het gebergte, dan heeft men nagenoeg voortdurend te klimmen. Op verschillende punten van den weg vindt men goed drinkwater, en op die plaatsen zijn dan gewoonlijk hutten door de Toradja's gebouwd. Zoo heeft men Noenoe (= *waringin*), Antja (= *mangga kwèni*), Tala. Deze laatste plek, ongeveer op 900 M. hoogte gelegen, is zoo genoemd, omdat op die hoogte de laatste bruikbare bamboe (Moluksch-Mal. *boeloeh pagar* of *boeloeh ajar*) gevonden wordt. Op den weg tusschen Napoe en Besoa trof ik op eene hoogte van ruim 1000 M. een gansch bosch van deze zelfde bamboesoort aan. Wel groeit op het hooggebergte nog een andere soort bamboe, door de Possoërs *wojo paju* genoemd, maar deze is klein van stam en onbruikbaar. Dit gebrek aan bamboe in het gebergte laat zich voelen, wanneer men een vat noodig heeft om daarin het water aan te dragen. Meermalen brengen reizigers daartoe stukken bamboe mede; maar wanneer de Toradja's deze vaten gebruikt hebben, slaan zij ze stuk of steken

den bodem van den bamboekoker door, waardoor deze onbruikbaar wordt. Wanneer men dan vraagt, waarom zij dit doen, luidt het antwoord steeds: „wij hebben de moeite er van gehad de bamboe's hier te brengen, wij willen niet, dat reizigers die na ons komen er alleen het genoegen van zullen hebben”.

In de bosschen, die dit gebergte bedekken, worden ook veel hars- (*damar-*) boomen gevonden. Tot nu toe hebben de Toradja's er nog geen werk van gemaakt dit boschprodukt te winnen. De Possoërs zouden het vroeger nooit gewaagd hebben hier damar te halen, want de To Napoe zouden hierin zeker aanleiding gezocht hebben om de damar-zoekers te knevelen. Overigens zijn deze bosschen ook zóó rijk aan rotan, dat men zich met het snijden daarvan alleen heeft bezig gehouden, en niet aan de damar heeft gedacht. Wanneer men rotan snijdt, slaat men gewoonlijk het onderste gedeelte van den rotanstengel, dat omsloten is door eenige stevige bladscheeden, tegen een boom aan om die scheeden los te maken. Wil men die rotan echter gebruiken om daarmede buffels te binden, die men wil vervoeren, dan moet men bedoelde scheeden met het kapmes verwijderen; sloeg men ze op de gewone wijze tegen een boom, dan zouden de buffels spoedig moe worden en den tocht niet kunnen volbrengen.

Het punt waar men, van Posso komende, gewoonlijk den tweeden nacht doorbrengt, heet NOMPI-nOMPI. Ook hier heeft de Civiel Gezaghebber van Posso eenige flinke hutten doen plaatsen ten gerieve der reizigers. NOMPI is de naam van een boom, welks hars door de vrouwen der To Napoe, To Besoa en andere bergvolken met roet en het vleesch van de kokosnoot (dit laatste om aan 't mengsel glans te geven) wordt samengestampt, om met dit preparaat allerlei figuren van stippen en strepen op het aangezicht te teekenen. Ik zag gezichten, die geheel bedekt waren met zwarte strepen en stippen; wanneer die eenmaal zijn aangebracht zijn ze moeielijk te verwijderen. Eenige vaste

regel in dit beschilderen van het gelaat is niet aan te geven; eigenlijke figuren vormen die strepen en stippen niet, en ze dragen dan ook geen afzonderlijke namen. Dit beschilderen met *nompi* schijnt eene bijzondere liefhebberij van de Napoe-vrouwen te zijn¹⁾. Vóór de komst van het Gouvernement (en misschien nu nog) waren de Napoe-vrouwen er steeds dadelijk bij om een gezelschap Toradja's van een anderen stam, dat in hun dorp overnachtte, te gaan *motodi*, d. i.: met *nompi* beschilderen; van deze gelegenheid maakten zij dan gebruik om den reizigers van alles af te vragen, baadjes, hoofddoeken, betelzakken enz. om hun daarvoor in de plaats heur eigen afgedragen dingen te geven. Beneden, p. 1311—1313, komen wij nog op de Napoe-vrouwen terug.

Nompi-nompi ligt reeds ruim 1600 M. hoog, maar men moet nog tot 2170 M. klimmen voordat men het hoogste punt, den top van den Sodanga²⁾, bereikt heeft. Voordat men den laatsten klim daarheen begint, komt men aan een bergje, dat eene groote rol speelt in de geestenwereld der To Napoe. Dit punt heet Tineba. De To Napoe denken dat de zielen hunner afgestorvenen op dezen berg verblijf houden. In dit unheimische oord, waar de grond en alles wat er groeit met dik mos is bedekt, ziet men op enkele plaatsen als het ware kleine paadjes door het mos loopen; de Possoërs spreken van *djaja mbalesu*, „muizenpaadjes”, maar de To Napoe zeggen, dat dit de wegen zijn, waarlangs de zielen der afgestorvenen zich bewegen. Het eene sluit het andere niet uit, daar de zielen der afgestorvenen zich meermalen vertoonen in de gedaante van muizen. Jagers, die toevallig in deze buurt komen, beweren ontmoetingen met zielen te hebben gehad³⁾.

1) Vermoedelijk heeft men hier het overblijfsel van een ouder *tatoëeren*. Zie ook den term dien de heer KRUIJT zelve hierachter op p. 1311 gebruikt. *Red.*

2) Hier begint de begeleidende Kaart N°. XX. *Red.*

3) Naast dit zielenland op den berg Tineba hebben de To Napoe ook verhalen van een onderwereld, waarin de zielen zich als vleermuizen aan twee haken, die

De Malahena, de eerste rivier welke men in Napoe'sch gebied bereikt, is tevens naar de volksmeening de geesten-rivier, die scheiding maakt tusschen levenden en dooden: is de ziel van een mensch deze rivier eenmaal over, dan kan die mensch niet meer tot het leven op aarde terugkeeren. De berg Tineba heette feitelijk de grens te zijn tusschen het landschap Napoe en de Posso-streek, maar dit had geen praktische waarde, daar de To Napoe zich nimmer aan eenige grens stoorden.

De berg Sodanga, het hoogste punt van den weg tusschen de Posso-streek en Napoe, draagt weder een historischen naam. Die naam beteekent: „de plaats, waar men iets ophangt”. Het is namelijk licht te begrijpen, dat iedere stam zijn eigen rechtsgewoonten heeft, en bij twee zoo gansch verschillende volken als de Berg-Toradja's en de Posso-toradja's verschillen deze gewoonten nogal sterk. Nu is het 't gebruik, dat wanneer vreemdelingen in een stam komen, en zij doen iets strafbaars, zij geoordeeld worden naar de rechtsgewoonten, die in dat land heerschende zijn. Evenals aan zoovele andere dingen, stoorden de To Napoe zich echter niet aan dit gebruik. Kwamen zij in de Posso-streek, en had een Possoër in zijn eigen land naar hun begrip iets tegen hen misdaan, dan pasten zij hun eigen rechtsgewoonten op het dikwijls denkbeeldige misdrijf toe; en aangezien zij met die gewoonten zeer willekeurig omsprongen, waren de boeten, die zij in de Posso-streek oplegden, gewoonlijk buiten verhouding tot het misdrijf. Wanneer er dan weer eens oorlog was geweest tusschen de To Napoe en een der Posso-stammen, en de

uit hun nek groeien, ophangen. — Op een punt verder op den weg naar Napoe moet een boom staan, die den naam draagt van *kadju mpeketi*, „boom, waarin men met de nagels knijpt”. Aan dezen boom beweren de To Napoe te kunnen zien, of iemand spoedig zal sterven. Wanneer dit het geval zal zijn, zou er in de schors van den boom een indruk van den nagel te zien wezen. Bevindt dit teeken zich laag bij den grond, dan zal een kind sterven, dicht bij de takken een volwassene, nog wat hooger een hoofd.

vredesvoorwaarden werden beëdigd (*mototowi*), dan beloofden de To Napoe steeds plechtig, dat, ingeval zij naar de Posso-streek kwamen, zij hun eigen rechtsgewoonten op pasgenoemden berg zouden „ophangen” (Napoe: *soda*) en zij, in het Posso'sche gekomen, de rechtsgewoonten der Baréë-toradja's zouden volgen. Van hier de naam Sodanga. Zooals reeds gezegd is, stoorden de To Napoe zich echter weinig aan deze belofte.

Op den Sòdanga en op het gebergte, welks kam men daarna volgt, is alles bedekt met een dikke laag mos, en de geheele natuur levert een triestigen aanblik op. Daar groeit alleen laag geboomte, en het pad is gewoonlijk bedekt met vergaan mos, waarin de voeten wegzinken. Van den Sodanga af gaat de weg ook meer in westelijke richting. De eerste rustplaats, welke men op het gebergte bereikt is Podoa of Pododoanga, „de plaats waar de *doa* zijn”. Een *doa* is een tak of bamboestaak, welken men met het onder eind stevig schuin in den grond plant, en op de helft aan een overeindstaanden stok bindt. Aan het veerende uiteinde van die bamboe worden de buffels gebonden, die men vervoert. Op deze plaats is nog goed gras, maar verder naar den Posso-kant gaande vindt men pas weer gras bij de straks genoemde rustplaats Tala, zoodat, wanneer men buffels overbrengt, te Podoa wordt overnacht om den volgenden dag in eens te kunnen doorgaan tot Tala.

Een klein kwartier na Podoa komt men aan eenige meertjes van 100 en meer Meters in middellijn, rechts en links van den weg. Ze worden blijkbaar alleen door regenwater gevoed, want in den heeten tijd drogen de meeste dezer plassen uit. De Toradja's beweren, dat het water van deze meertjes gedeeltelijk naar den kant van Posso afvloeit door de Mao, gedeeltelijk naar Napoe door de Malahena.

Verder gaande bereikt men eindelijk na drie kwartier loopens een punt op het gebergte, Poramboea genaamd. Van hier af is het gebergte met gras begroeid, en daalt

voortdurend af naar de vlakte van Napoe. Poramboea beteekent „de plaats waar rook (*rambu*) gemaakt wordt”, en deze plek is tot nu toe van veel belang geweest in de geschiedenis der To Napoe. Telkenmale, wanneer een troep uit den oorlog terugkeerde met een menschen-scalp (de To Napoe nemen van een verslagen vijand niet den schedel, zooals de Barée en andere Toradja's, doch alleen den scalp), werd op Poramboea halt gehouden. Daar vlocht men van rotan een ring (*tikole*) van circa 3 d. M. middellijn (Plaat XL, fig. a). Aan dien ring werd een ketting van kleinere ringetjes bevestigd, en aan het eind van dien ketting werd iets gebonden, waaruit men kon zien, op welke wijze de vijand was verslagen. Had men hem op zee of aan het strand overvallen, dan sneed men van hout een kleine roei-span, en hing die aan den ketting; had de overval in den nacht plaats gehad, dan werd een plukje zwarte *aren*-vezels aan den ketting vastgemaakt; was de verslagene een gevangene, dien men eerst gebonden en daarna doodgehakt had, dan vond men aan den ring een stukje bamboe met aan beide einden een gaatje, waardoor een touwtje was gestoken, als een nabootsing van den stok, waaraan gevangenen gewoonlijk worden vastgebonden. Is een van de uitgetrokken To Napoe gewond geraakt, of wel gesneuveld zonder dat de vijand zijn hoofd heeft kunnen bemachtigen, dan wordt in den grooten rotan-ring een snede gegeven; heeft de vijand het hoofd van den verslagene bemachtigd, dan wordt de ring doorgehakt.

Met dezen ring nu gaan eenige der teruggekeerde strijders 's nachts naar het hoofddorp Lamba, hangen hem in den dorpstempel (*lobo*), en laten dan eenige malen luid den krijgskreet in de nachtelijke stilte weergalmen. Zij moeten echter zorgen niet te worden ontdekt; na volbrachten arbeid keeren zij naar hunne makkers te Poramboea terug. Vroeg in den morgen wordt daar een groot vuur gemaakt; bij het aanmaken er van wordt nog gewicheld; vat de zwam bij het vuurslaan reeds dadelijk bij de eerste poging

vlam, dan zal men spoedig weder een vijand verslaan; hoe meer vergeefsche pogingen om het vuur aan te maken worden gedaan, hoe langer het zal duren eer men weer een scalp thuis kan brengen. Wanneer een rookzuil van Poramboea hemelwaarts stijgt, weet heel Napoe-land, dat hun makkers als overwinnaars uit den strijd zijn teruggekeerd. Allen maken zich dan gereed om de overwinnaars te ontmoet te gaan en hen te onthalen.

Het landschap Napoe maakt een overweldigenden indruk, wanneer men voor de eerste maal van uit Poramboea den blik daarover mag laten gaan. Stel u voor eene groote langwerpige vlakte met hier en daar eenige heuvels, zich in de lengte uitstrekkende van Noord naar Zuid, geheel ingesloten door hooge bergen; alleen naar het Zuidwesten ziet men meer een heuvelland, en over die heuvels heen een gedeelte der gele grasvelden van het landschap Besoa.

De basis van dit heuvelland is breed; naar het Noorden loopen de bergen, die de vlakte in het Oosten en Westen begrenzen naar elkaar toe; zij laten daar alleen een kloof vrij, waardoor de Tawaelija-rivier zich een weg baant. Het grootste deel van deze vlakte is begroeid met gras, alleen het noordelijk deel is bedekt met geboomte. Het eentonige van de grasvlakte wordt overal afgebroken door boschjes, die of dorpen verbergen, of zorgvuldig door de bewoners worden in stand gehouden, ten einde in dit boomarme land hun brandhout en rotan bij de hand te hebben ¹⁾. Een mij begeleidend Posso-hoofd maakte, terwijl hij zijn oogen over het landschap liet weiden, de opmer-

1) VALENTIJN vertelt in zijn „Beschryving der Moluccos”: „Agter dit Posso, wat land-waart in, leggen... ook Tonappo [To Napoe], Ontondano [To Ondaë], en meer andere, wel tot in de dertig [dorpen] toe, die als vrye volkeren... schoone vlaktens over 't gebergte bewoonen, doch zo volkryk, dat vele dezer dorpen, by gebrek van genoegzaam brand-hout, drooge mist moeten gebruiken” (Oud en Nieuw Oost-Indien, I, 1724, 2e Stuk, fol. 76—77). Van dit gebruik van drogen karbouwenmest als brandstof is mij echter niets gebleken. De plaats is echter merkwaardig, als waarschijnlijk de eerste waar de To Napoe in een gedrukt werk genoemd worden; evenzoo de To Ondaë.

king: „Napoe is vroeger zeker een meer geweest”. Indien de uitvloeijing van de Tawaelija-rivier eenige Meters hooger lag, zou zeker een groot deel van Napoe onder water staan. In de noordelijke helft van het landschap bemerkt men inderdaad een meertje, ook *Rano* genoemd, en die geheele noordelijke helft is zoo overzadigd van water, dat alles daar moerasgrond is; het meertje is dan ook niet over land te bereiken; wanneer men in het meer wil gaan visschen, moet men de Tawaelija-rivier stroomopwaarts roeien, tot men het bereikt. Ook in de drogere zuidelijke helft vindt men, tusschen hooger gelegen gedeelten ingezonken, stukken moerassig land.

Van de eigenlijke vlakte zijn dan ook slechts enkele punten bewoond. Lamba, de hoofdplaats, ligt midden in de vlakte zelfs; maar deze plaats wordt alleen bevolkt wanneer een of ander nationaal offerfeest wordt gevierd. Verder zijn het alleen de dorpen Peore en Gaä (met Totohi) welke nog in de vlakte liggen; de overige plaatsen ontdekt men aan de randen van de vallei aan den voet van het gebergte. — Dat het noordelijk deel van de vlakte het laagst gelegen is, blijkt mede uit de omstandigheid, dat de voornaamste zijrivieren der Tawaelija, die op bovengenoemd heuvelland ontspringen, alle naar het Noorden vloeien. Wanneer men te voren niet de kaart van het land heeft bestudeerd, maakt dit een verwarrenden indruk, daar men, wetende dat de Tawaelija haar water in de Straat van Makasser ontlast, de voornaamste rivieren zulk een loop ziet nemen, alsof zij zich naar het Noorden in de Tomini-bocht zullen ontlasten¹⁾. De voornaamste van deze zijrivieren, de Hamboe of Samboe (de To Napoe spreken de *s* gewoonlijk als *h* uit), ziet men van uit Poramboea zich met tallooze bochten door de vlakte slingeren.

Noordelijk van het gebergte waarop Poramboea ligt,

1) Dit „averechts samenstroomen” van hoofdriever en zijrivieren is een op Celebes haast typisch verschijnsel. Wat in andere landen een uitzondering is, schijnt op Celebes het meest voorkomend te wezen.

hoort men de Malahena ruischen, de eerste rivier in het Napoe'sche welke men oversteekt; deze rivier vereenigd zich met de Paoehoe, die langs een alleenstaanden berg stroomt, den Wawo Woeja. Op den top van dezen berg zouden geesten wonen: er zijn er die beweren daar hun huis te hebben gezien; het dak er van is voor de helft met sagoebladeren, voor de helft met platgeslagen bamboe gedekt. — Er zijn meer bergen, waarvoor de To Napoe een bijzondere vrees koesteren; aan de westelijke grens van het dal ligt de berg Atoeloi. Meermalen gebeurt het, zegt men, dat geesten menschen naar dien berg brengen, en dan verdwijnen die menschen plotseling: ze worden geesten zonder dat ze eerst sterven. — Aan dienzelfden kant ligt ook de berg Watoe watoe; eenige groote steenen bevinden zich op den top er van; een of ander verhaal omtrent die steenen heb ik niet kunnen vinden, maar wanneer men in dat gedeelte van het gebergte op de jacht gaat, legt men een betelpruim bij de steenen neer en vraagt hun om voordeel op de jacht.

Op de helling van het gebergte tusschen Poramboea en de rivier Malahena groeit tusschen het gras een kruid, *timbaä* geheeten, dat zeer schadelijk is voor de buffels. Wanneer men buffels vervoert, laat men hen nooit op dit gedeelte grazen, want zoo zij met het gewone gras iets van dit kruid mede naar binnen krijgen, gaan ze braken en sterven onmiddellijk.

Wanneer de Paoehoe is overgestoken, is de vlakte bereikt. Spoedig na de Paoehoe kruist de weg de Hamboe, en een kwartier later bevindt men zich in het eerste Napoe-dorp, Sablingka.

III. *Sablingka; en de Napoe-stam in 't algemeen.*

Wanneer men voor het eerst kennis maakt met een Napoe'sch huis, maakt dit een zonderlingen indruk, want van het huis ziet men alleen het onderstel en het dak

(zie Plaat XL, *b* en *c*). Gewoonlijk bestaat dit onderstel uit op elkaar liggende balken; ook heeft men een raam gemaakt van 4 stevige balken op welker verbindingspunten de overeindstaande palen zijn ingeplant. Bij den grond rust deze onderbouw op steenen neuten. Alleen van tempels zijn de palen in den grond gegraven; waarschijnlijk eischt de zwaardere bouw dezer huizen een steviger fundament. De daken der huizen loopen spits toe; de ondereinden van de daksparren rusten op den vloer van het huis, zoodat geen afzonderlijke wanden noodig zijn. Als dakbedekking gebruikt men platgeslagen bamboe, of plankjes die aan de daklatten worden bevestigd. Zulk eene dakbedekking houdt het lang uit. Ik zag huizen wier daken met mos waren begroeid. Behalve de deur, welke zeer klein is, vindt men geenerlei opening in deze huizen; wanneer men eenig licht wenscht te hebben, moet men een plankje of stuk bamboe van het dak op zijde schuiven.

Betreedt men een huis, dan ziet men de geheele ruimte van het huis vóór zich. Midden op den vloer is een haard aangebracht; bij groote huizen zag ik er twee. Langs de kanten is in het rond eene verhooging van den vloer aangebracht van 1 M. en meer breedte; dit zijn de slaapsteden, die men 's avonds kan afsluiten door er een gordijn van geklopte boomschors of katoen voor neer te laten ¹⁾; de vloer is gemaakt van stevige goed bewerkte planken. De geheele bouw van een Napoe'sch huis is zeer soliede; het hout moet verweg gehaald worden, zoodat men blijkbaar alles degelijk heeft gedaan om niet spoedig weer aan het bouwen te moeten gaan. Verder is de heele bouw er op ingericht om het hoofd te bieden aan de koude, die in deze meer dan 1000 M. boven zee gelegen landstreek heerscht. De haard is voor allen in huis toegan-

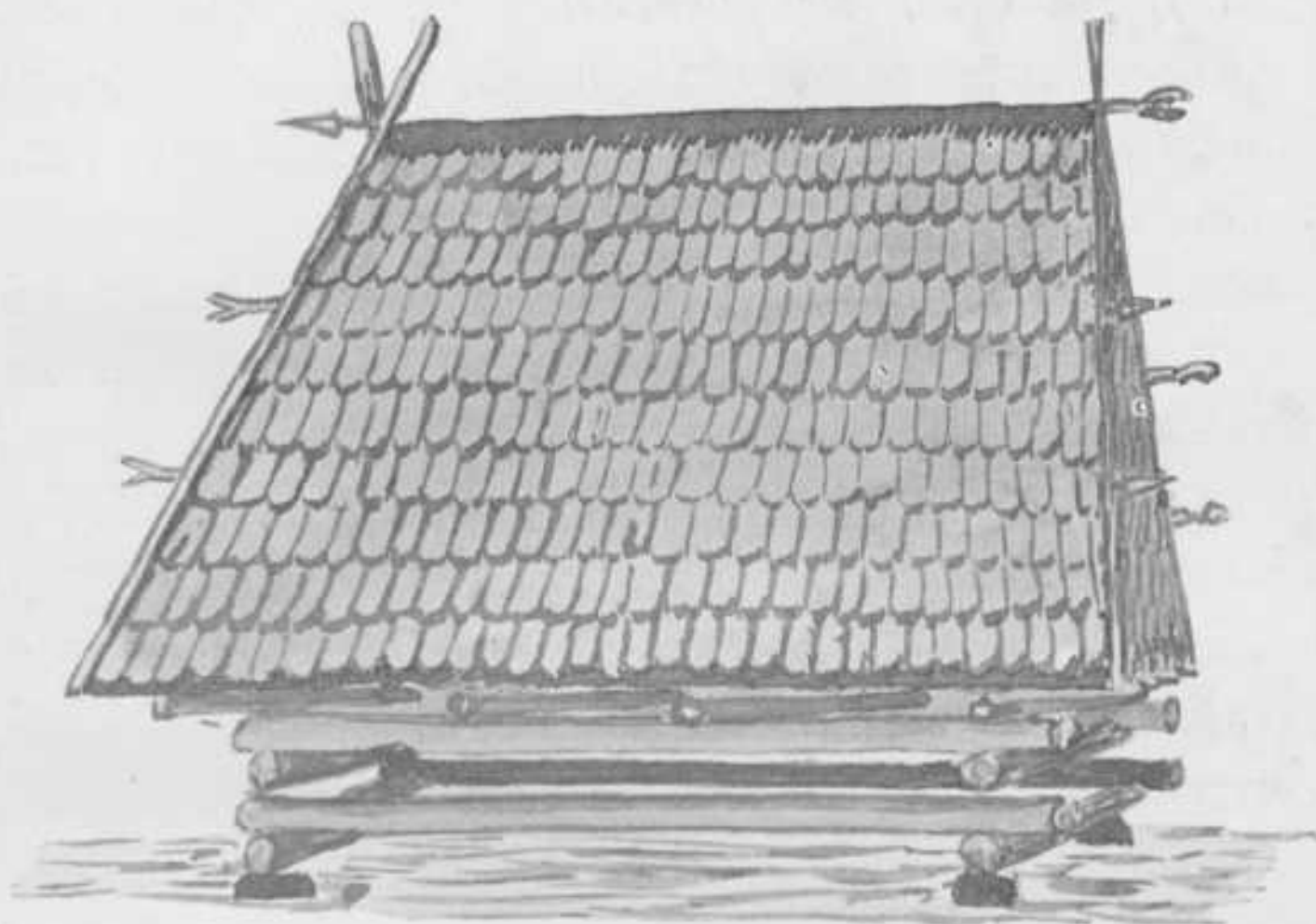
1) In de Toradja'sche hoogland-huizen zijn dingen die eigenaardiglijk herinneren aan de huizen der ouderwetsche hoogland-bewoners van Java, de *Tenggèrèzen*. Zie *Encycl. v. Ned.-Indië*, IV [1905], p. 297, 2e kol., en p. 300. Het grootste verschil is, dat de laatste *niet* op palen zijn gebouwd. Red.

a.

b.

c.

d.

e.

f.

g.

h.

a. *tikole* (zie p. 1284). b—c. Napoe'sch huis (p. 1287—1288).
d—h. Handvatten van zwaarden als dakrand-versieringen aan een
Napoe'sch huis (p. 1289).

kelijk, en gewoonlijk ziet men 's morgens en 's avonds allen dan ook om het vuur gehurkt zitten.

De randen der daken zijn algemeen versierd met uit hout gesneden handvatten en eindstukken van zwaarden, en met speerpunten (Plaat XL, *d-h*). De handvatten [*? lees: lemmers? Red.*] der zwaarden zijn van zeer grilligen vorm. Men zegt, dat zóó de zwaarden waren in den ouden tijd. Evenals gewoonlijk alle versiering aan de daken der Toradja's, dienen ook deze figuren om het huis tegen geesten te beschermen.

Napoe is met zijn moerassigen bodem zeer geschikt voor de cultuur van den sagoepalm (*Metroxylon*), welks bladeren zulk een uitnemend materiaal voor dakbedekking leveren. Toch vindt men geen enkelen sagoepalm in Napoe: van ouder tot ouder is de aanplant van dezen boom verboden, omdat er onheil over het land zou komen, als men hem aankweekte. Een dergelijk geloof heeft zich ook gehecht aan kokos- en areca-(pinang-)palmen. Wel vindt men hier en daar een enkel exemplaar van deze boomen (onder meer in het hoofddorp Lamba), maar geen dezer palmen dragen vruchten. Het volksgeloof zegt: wanneer kokos- of areca-palm vruchten draagt, zal Napoe bezocht worden door de pokken (tot nu toe zijn deze daar nog niet geweest, ofschoon zij in de Posso-streek eertijds groote verwoestingen hebben aangericht). Eenmaal moet het zijn gebeurd, dat een areca-palm vrucht begon te dragen, maar toen heeft men den boom dadelijk omgekapt om het dreigende gevaar der pokken te bezweren.

Sabingka is een klein dorp van drie huizen. Het hoofd van deze plaats, OEMA I LONGKOE, is gehuwd met eene zuster (INE I LAWE) van het in 1907 gesneuvelde opperhoofd OEMA I SOLI. Wanneer reizigers uit de Posso-streek naar Napoe trokken, gingen zij altijd eerst bij het hoofd van Sabingka aan en gaven hem een geschenk, meestal in zout bestaande. Met dit geschenk stelden zij zich onder bescherming van dat hoofd, die er dan voor instond, dat, zoo zij in moeielijkheden geraakten gedurende hun verblijf

in Napoe, zij toch ongedeerd naar hun land zouden kunnen terugkeeren.

Sabingka is geen zuiver To Napoe-dorp. Het is de woonplaats der afstammelingen van TABALOEMORE, een hoofd van Mawoemboe in de Posso-streek, dat zich in den ouden tijd met een Napoe'sch meisje in den echt heeft begeven. Het verhaal hoe een en ander in het werk is gegaan, is te typisch Toradja'sch om het hier niet weer te geven: Een hoofd van Mawoemboe, TABALOEMORE genaamd, reisde eens met dertig gezellen naar Napoe, en nam daar zijn intrek in den tempel te Lamba. Toen kwamen de To Napoe bijeen, en besloten de Mawoemboeërs op de proef te stellen. Leden zij de nederlaag bij de proef, dan zouden de To Napoe hen dooden. Eerst noodigden de To Napoe hunne gasten uit om kuit te schoppen, een spel waarbij de een den ander tegen de kuit schopt; het gaat er om wie van de twee het 't langst volhoudt. TABALOEMORE had de koorts en kon niet meedoen aan den wedstrijd, maar toen hij zag, dat zijne makkers de een na den ander werden overwonnen, stond hij op, en schopte het been van zijn Napoe'schen tegenstander stuk. Nu gingen de To Napoe over tot een andere proef: men bracht een buffel, dien men onder den tempel aan de hoofdpaal vastbond; daarna noodigde men TABALOEMORE uit om den kop van het dier met één slag af te slaan. De To Mawoemboe begrepen de list, die hier achter school, want wanneer het hun hoofd niet gelukte aan de uitnoodiging der To Napoe te voldoen, zouden zij in den nacht worden overvallen en afgemaakt. TABALOEMORE stond echter kalm op, hij zwaaide zijn zwaard, en hakte met één slag den buffel den kop af. De To Napoe stonden allen verbaasd over zijn kracht, en besloten nu te trachten zijne hulp te verkrijgen in den oorlog, dien zij juist met de Lindoeërs aan het voeren waren. — Naar Toradja'sche adat kwamen eenige vrouwen in de *lobo* om TABALOEMORE betel aan te bieden, maar tusschen de betel lagen stukjes gem-

berwortel, en aan de koperen schalen, waarop de betel gelegd was, waren stukjes rood katoen gebonden; gemberwortel wordt door de strijders gegeten, om warm, moedig te worden, en rood wijst op bloed; beide omstandigheden wijzen dus op oorlog. Aanvankelijk wilde TABALOEMORE niet van de aangeboden betel gebruiken, omdat hij niet wist, of die bloeddorstige teekenen hem eenig onheil voorspelden. Toen men hem echter omtrent de bedoeling van gember en rood katoen had gerustgesteld, gebruikte hij er van, daarmee te kennen gevende, dat hij bereid was aan te hooren, wat men van hem verlangde. Hierop deelde men hem mede, dat men hem hulp vroeg in den strijd tegen de To Lindoe, die voor de To Napoe onverwinbaar bleken te zijn. TABALOEMORE nam de uitnoodiging aan. — Toentertijd zouden de To Lindoe nog aan de Oostzijde van hun meer [zie de Kaart] hebben gewoond, in een dorp, dat Tamoengkoe Mojo heette. Eerst trok TABALOEMORE met zeven makkers er op uit, en versloeg één vijand; de tweede maal ging hij met al zijne dertig makkers en vermeesterde een gehucht. Nu kregen de To Napoe ook zelve meer moed, en toen TABALOEMORE er voor de derde maal op uit trok, gingen zij mede, en veroverden Tamoengkoe Mojo. De To Lindoe vluchtten toen naar het eiland, dat zich in hun meer bevindt, en dat zij sedert als hunne vesting gebruikten.

Door deze aanrakingen met TABALOEMORE kwamen de To Napoe op de gedachte hem een huwelijk te doen aangaan. Hij keerde eerst naar zijn dorp Mawoemboe terug, maar korten tijd daarna werd hij in feestelijken optocht naar Napoe geleid (*mebolai*) langs den weg, die rechtstreeks uit het bovenland naar Napoe leidt, en die naar aanleiding van dit feit *Djaja mpebolai* wordt genoemd (verg. p. 1277 hier-voor). — Volgens anderen was het een kleinzoon van TABALOEMORE, KALOEALE genaamd, die in Napoe trouwde.

Uit de stichting van het dorp Sabingka, zoo ver mogelijk aan den oostelijken rand van de Napoe-vallei, dus

zoo dicht mogelijk bij Posso, blijkt dat de aanverwanten en afstammelingen van den Posso'schen bruidegom zich van de echte To Napoe afgescheiden hebben gehouden. Trouwens het Napoe-volk bestaat uit verschillende elementen. Zoo zijn de bewoners van het dorp Wenoea, mede aan den oostelijken rand van de vallei wat noordelijker gelegen, voor een groot deel menschen van Tawaelija; er bestaat dan ook een rechtstreekschen weg van Wenoea naar Tawaelija. De menschen van Lengaro, en die van Woeasa, beide aan de Westzijde van de vallei, noemen zich desgelijks elk een afzonderlijk volkje, terwijl de echte To Napoe de menschen van het hoofddorp Lamba zouden zijn. (Op de geschiedenis van Woeasa komen wij in hoofdstuk VIII terug).

De To Napoe rekenen zich mede afkomstig van Pamona. Pamona zou een hoofddorp der Toradja's zijn geweest aan het Posso-meer. Nadat dit dorp door de Loewoeërs (de menschen van Wotoe) was ingenomen, en het opperhoofd, de *datoe* der Toradja's, gevangelijk was meegevoerd, verspreidden de Toradja's zich over Midden-Celebes, en plantten ter herinnering aan dit feit 7 steenen bij Pamona, voor elken stam één. Ofschoon nu deze overlevering alleen de Baréë-sprekende Toradja's betreft, beweren de To Napoe toch, dat een dezer zeven steenen door hen is geplant; die steen draagt den naam van *watoe ngkonae*, verg. Meded. Ned. Zend. Gen. XLII, 1898, p. 97). Het gebeurt wel, dat als iemand in Napoe ziek wordt, de sjamaan (*balija*) te kennen geeft, dat deze steen hem heeft ziek gemaakt. Offers worden echter aan dien steen niet gebracht.

Verder bestaat een zeer groot deel van het Napoe-volk uit afstammelingen van krijgsgevangenen, die de To Napoe bij tientallen naar hun land hebben gebracht uit verschillende streken van Midden-Celebes. Volwassen mannen werden meestal gedood; alleen vrouwen en kinderen namen mee. Velen van zulke voormalige krijgsgevangenen hebben wij ontmoet. Zij waren gewoonlijk op zulk een

jeugdigen leeftijd in Napoe gebracht, dat zij alle herinnering en alle verlangen naar land en maagschap verloren hadden. Sommigen hunner waren zelfs tot aanzien gekomen, doordat zij zich voor hun meesters onmisbaar hadden gemaakt. Toen het Ned.-Indische Gouvernement heer in Napoe was geworden, liet de Civiel Gezaghebber weten, dat alle voormalige krijgsgevangenen, die naar hun land terug wilden keeren, daartoe de vrijheid hadden. Niemand heeft echter van die vrijheid gebruik gemaakt. Niet alleen dat men zich zoo gewend heeft aan het land, dat men niet meer terug wil, maar bij sommige vrouwen, die als volwassenen zijn weggevoerd, bestaat zelfs nog wrok tegen de stamgenooten en familieleden, die haar zoo aan heur lot hebben overgelaten.

IV. *Van Sabingka naar Lamba.*

De weg van Sabingka naar Lamba voert eerst langs eenige heuvels, en leidt vervolgens over eene uitgestrekte grasvlakte, Pada ri Joni genaamd. Vroeger moeten op deze vlakte steeds groote kudden karbouwen te zien zijn geweest, de grootste rijkdom der To Napoe; maar tegenwoordig ziet men daarvan niet veel meer: alleen hier en daar in de verte ontdekt men kleine troepen van 10 à 15 dieren. Voor de reizigers moeten deze kudden zeer lastig zijn geweest, en het moet veel zijn voorgekomen, dat voorbijgangers door hen werden gestooten. Evenwel te paard zijnde heeft men geen last van deze dieren, omdat zij bang zijn voor paarden. Te paard gezeten gaan de To Napoe er toch steeds op uit om hun buffels te vangen of bijeen te drijven; wanneer deze dus een paard zien, vreezen zij reeds eenig gevaar.

De reden, waarom de veestapel in de laatste drie jaren zoo is achteruit gegaan, is gedeeltelijk deze, dat de To Napoe voor en na hun onderwerping enkele malen zware boeten in karbouwen hebben moeten opbrengen;

ook werd de belasting voor een gedeelte met buffels afgedaan. In de derde plaats komen thans na de onderwerping der To Napoe van alle kanten schuldeischers opzetten. In den tijd hunner grootheid maakten de To Napoe veel schulden. Zij kochten bij de stammen in den omtrek van allerlei, en steeds heette het, dat zij met karbouwen zouden betalen. Maar ze deden hun schuld nooit af; werden zij gemaand, dan wisten zij hunne schuldeischers steeds met een kluitje in het riet te sturen, en dezen vreesden de To Napoe te zeer om op betaling te durven aandringen. Maar nu wordt de rekening opgemaakt. Wanneer van Gouvernementswege geen toezicht werd gehouden op de inning dezer schulden, zoodat dit regelmatig en bij gedeelten gaat, dan zou de veestapel spoedig uitgeroeid zijn.

Strengere maatregelen zijn dan ook genomen om dit te voorkomen. Onder geen voorwaarde mag een buffel worden geslacht, en dit zegt iets voor den verwenden To Napoe. Een Toradja uit de Posso-streek zal er niet aan denken een buffel te slachten, alleen omdat hij zoo'n trek heeft in vleesch. Maar voor de To Napoe was dit iets heel gewoons. Een hoofd liet geen maand voorbijgaan zonder minstens éénmaal in dien tijd een karbouw te hebben geslacht. En men was in dit opzicht onbezorgd, want zag men zijne kudde verminderen, dan trok men naar den eenen of anderen stam, en daar was dan spoedig een reden gevonden om den menschen eenige buffels af te zetten. Wanneer zij nu bijzonderen trek hebben in vleesch, of offerdieren noodig hebben, moeten zij zich voorloopig maar behelpen met varkens. Het geloof bestaat echter in Napoe, dat allen, die van een hoofdengeslacht zijn, geen tamme, alleen maar wilde varkens mogen eten. Zij zouden ziek worden zoo zij het deden.

Op deze Pada ri Joni een eind rechts van den weg, bevindt zich een klein boschje, waar eertijds een dorp lag, Beloka genaamd, dat te zamen met de dorpen Tibala (aan den voet van den berg Woeja), Pokaraia (ten Noorden

van Peore), en Powanoewangaä (de ligging van dit dorp heb ik niet kunnen bepalen), volgens de overlevering een droevig lot heeft ondergaan. In den ouden tijd namelijk gingen menschen van Beloka visschen in een meertje, dat zich niet ver ten Zuiden van Sabingka bevindt. Voor- dat zij daarheen gingen, had men hen gewaarschuwd: wanneer ge een korten maar zeer dikken paling in het meertje vindt, doodt hem dan niet, want dit is een geest (*anitu*), die daar woont. Aan het meertje gekomen, zagen zij inderdaad een korten dikken paling zich in de zonnewarmte koesteren. Niet indachtig aan de waarschuwing, en verheugd over den gemakkelijk te bemachtigen buit, snelden zij toe en doodden het dier. Toen zij hem thuis gebracht hadden, verdeelden zij het kolossale dier onder bovengenoemde dorpen, en allen aten er van. Maar de straf bleef niet uit: zeven dagen nadat men den paling had opgegeten, werd Beloka geheel vervuld van stinkende duizendpooten; zē kropen in de kookpotten en watervaten; de menschen vluchtten, maar buiten het dorp gekomen vielen allen dood neer, zonder dat de oorzaak was te ontdekken. Ditzelfde lot onderging Pokaraia. In de twee andere dorpen schoten talrijke *balandai*-boomen op, die met hunne wortels de slapende menschen omvatten en dooddrukten. Alleen uit Tikala wisten een jongen en een meisje (broer en zuster) te ontkomen. Zij vluchten naar het oostelijk schiereiland van Midden-Celebes, voorbij Tandjoeng Api. Hunne nakomelingen zouden de daar wonende To Loindang zijn.

De weg, die van Sabingka naar Lamba voert, gaat niet recht op het doel af, maar beschrijft een groote bocht om het Noorden. Een onderluitenant, die met een troep voor de eerste maal in Napoe kwam, en die zag dat men zich oogenschijnlijk van Lamba verwijderde, dacht dat hij misleid werd; maar het doel langs eene rechte lijn door de grasvlakte willende bereiken, kwam hij in een moeras terecht. Op dat gedeelte is het land namelijk eenige meters

diep weggezonden¹⁾; maar midden in die moerassige vlakte verheft zich een circa 5 M. hooge heuvel als een op een zijner zijden liggend prisma. Deze kleine heuvel is zoo opvallend in dit vlakke grasland, dat het ons niet verwondert, hoe de To Napoe er een verhaal over hebben. En wel dit: in den ouden tijd waren op deze vlakte sawahs aangelegd; midden tusschen die sawahs, op de plek waar nu de heuvel staat, kwam men steeds te zamen om te eten; de bladeren, waarin de rijst verpakt was geweest, werden steeds op een hoop geworpen, en dit werd de heuvel, die nog te zien is.

Maar die heuvel is van nog meer beteekenis, dan dit onnoozele verhaal zou doen vermoeden. Dit bergje toch heet Pekoerehoea, en naar dit bergje noemen de bewoners van dit land zich To Pekoerehoea. Een To Napoe zal zichzelf steeds met dien naam aanduiden, maar overal buiten hun land heeten zij To Napoe, en daarom is het 't best dat Napoe de officieele naam blijft. Wat „Napoe” beteekent, of waaraan de bewoners van dit land hun naam hebben ontleend, is niet te zeggen; nergens in het geheele land is een riviertje of berg te vinden met den naam Napoe. Zoo noemen al de Bergtoradja's de Baréë-sprekende Toradja's To Pakoe. Hoe men aan dezen naam is gekomen, is tot nu toe evenmin verklaard.

V. *Lamba, de gewijde plek der To Napoe.*

Dicht bij de plek, waar de weg kort na elkaar de rivieren Malei en Kalaë (de eerstgenoemde stort zich in de Kalaë, en deze valt weer in de Tawaelija) oversteekt, komt hij

1) In Napoe komen veel inzinkingen van den grond en scheuren voor. Den 13 Jan. 1902 had er in Napoe en de andere berglandschappen een hevige aardbeving plaats, waardoor nieuwe scheuren op tal van plaatsen zijn ontstaan. Op dien dag had men in Napoe op verschillende plaatsen tien buffels geslacht om de aardgeesten te verzoenen, en men beraadslaagde er reeds over om een mensch te offeren, toen de schokken ophielden.

te zamen met den weg van Gaä, en dan gaat het pad recht op Lamba aan, een der stamdorpen, en langen tijd het hoofddorp der To Napoe¹⁾. Aanvankelijk ziet men alleen een klein bosch, omringd door een wal, waarop bamboe groeit. Dichterbij gekomen ziet men in het oostelijk deel van dit bosch de daken der huizen door de boomen. Het dorp beslaat alleen een derde deel van dit bosch. Eertijds was het dorp zoo groot als het geheele bosch is, maar nadat het jaren geleden door een brand vernield werd, heeft men het niet meer in zijn geheel herbouwd.

Trouwens Lamba wordt zelden bewoond; alleen wanneer een algemeen offerfeest (vooral het groote doodenfeest) zou worden gevierd, kwam men er gedurende een maand of drie samen. Daartoe staan er een twintigtal huizen en drie tempels. Aan de Noord- en Zuidzijde van het dorp zijn poorten in den aarden wal aangebracht, maar de grond is daar door het voortdurend in- en uitgaan der buffels zoo uitgetreden, dat het daar ware modderpoelen zijn. Bij de poorten en ook aan de andere zijden van de vesting zijn in den wal groote poppen met den penis ver vooruitstekend geplant. Deze poppen zijn van de zwarte aren-vezels gemaakt en dragen den naam van *tangkilando* (zie Plaat XLI, fig. a). De speer en het schild, welke men dien poppen in de handen heeft gegeven, wijzen er op, dat zij het dorp en zijne bewoners moeten beschermen tegen schadelijke invloeden van buiten. Wanneer zulk een pop scheef gaat staan, gelooft men, dat een der hoofden ziek zal worden. Dan slacht men een haan en een kip bij de pop, en zet haar weer overeind, of men maakt een nieuwe, wanneer de oude te veel vergaan is. Men beweerde, dat geenerlei „medicijn” in de pop wordt gedaan, zooals het geval is met de *pangulubalang* der Bataks (verg. mijn Animisme, 1906, p. 216 vlg.).

1) Lamba heeft zijn naam ontleend aan een ficus-soort, die in Napoe veel wordt aangeplant. Van de schors der jonge *lamba*-boomen klopt men *foeja*. Hetzelfde woord als het Dajak'sche *lamba*, dat op Borneo speciaal voor weefsels gebruikt wordt.

Zooals reeds gezegd is, zijn er in Lamba drie tempels; de grootste heet Howa. Alléén deze heeft den ingang aan de Oostzijde. De trappen der tempels bestaan in Napoe en Besoa alle uit een halven (in de lengte gespleten) boomstam, die zoodanig is uitgehold, dat er treden in overgelaten zijn. Het bovineinde van de trap in Howa, en in enkele andere tempels, is aan beide zijden versierd met een uitgesneden paardekop. Howa is 16.60 M. lang en 11 M. breed; in de rondte langs de wanden (of eigenlijk langs het dak) zijn twee rijen verhoogingen aangebracht, waar de feestvierenden of gasten kunnen slapen; ook zijn er vijf haarden. Men vindt hier ook een dubbel dak evenals in de Posso'sche *lobo's*. De krokodil-figuren, zoo karakteristiek voor de Posso'sche tempels, vond ik echter in Napoe en Besoa nergens. Ook mist men in deze tempels het rek waaraan de fragmenten van de schedels der verslagen vijanden hangen; daarvoor in de plaats hangen aan de buffelhorens waarmee de palen versierd zijn, ontelbare hoopen rotanringen (*tikole's*), zooals ik die boven (p. 1284) heb beschreven, aangevende het aantal keeren, dat men er op is uitgeweest om vijanden te dooden. Verder vindt men in deze en de andere *lobo's* een groot aantal grootere en kleinere trommen. In Howa bevindt zich een van bijzonder groote afmeting; zij heeft eene lengte van 77 bij een middellijn van 67 c.M.

Aan een haak hangt verder een stuk karbouwenhuid, in den op Plaat XLI fig. *b* weergegeven vorm gesneden (de teekening is op $\frac{1}{20}$ der ware grootte). In het midden is een rond gat gesneden, waardoor het hoofd kan worden gestoken. De vorm van dit vel (men noemt dit voorwerp *humba*) doet denken aan het oudste model van baadjes der Toradja's, bestaande uit een lap geklopte boomschors met een gat er in voor het hoofd, zoodat de eene helft van den lap borst en buik bedekt, terwijl de andere helft over den rug afhangt. We hebben in deze *humba* dus waarschijnlijk te doen met een ouderwetsch borstharnas,

afgekeken van de lederen kolders der Spanjaarden en Portugeezen. Wanneer een der hoofden van Napoe ziek is, en een offerfeest voor hem in de *lobo* wordt gehouden, tooit een der sjamanen zich met dit vel; op den rug draagt hij¹⁾ een draagmand, die ook voortdurend in den tempel wordt bewaard, verder neemt hij een zeer oude speer, *tawala mperao* genaamd, ter hand²⁾. Aldus toegerust voert hij een dans uit; hoogstwaarschijnlijk bootst hij daarmee den tocht van een koppensneller uit den ouden tijd na.

De beide andere *lobo's* zijn nagenoeg even groot. De eene die Limbo heet is 12,5 M. lang en 7.8 M. breed; de tweede, Bide, 11 bij 6 M. breed. De eerste *lobo* is van de nakomelingen van TABALOEMORE, d.i. van den sneuvelden OEMA I SOLI en zijne verwanten; Bide is de tempel der menschen van Lengaro. Howa is dan voor de eigenlijke To Napoe en voor het geheele volk. In de beide kleinere *lobo's* en in die van de verschillende andere Napoe-dorpen hangen ook rotan-ringen (*tikole's*) als herinneringen aan heldenfeiten, maar in veel kleiner aantal.

Tot mijne verbazing vond ik in den tempel Limbo vijf stoelen, waarvan zitplaats en leuning uit een enkel blok hout zijn gehakt. Van de fraaist bewerkte heb ik eene afbeelding hier gegeven (Plaat XLI, fig. c); de bovenste dierenfiguur op den rug der leuning moet volgens de menschen een kikvorsch voorstellende, de onderste is weer een karbouwen-kop. De To Napoe noemen deze stoelen *todanga*, wat letterlijk „zitplaats” beteekent. Een ander merkwaardig iets van deze *lobo* is, dat er een groote bos voorbehoedmiddelen, van verslagen vijanden afkomstig,

1) „Hij”; want in tegenstelling tot de priesteressen der Posso-toradja's, die geen sjamanen zijn, hebben de Berg-toradja's ze wel. De sjamanen der To Napoe zijn meestal (of uitsluitend?) mannen, die zich als vrouwen kleeden en gedragen. Zulke verkleeden vindt men ook onder de Posso'sche priesteressen, maar bij uitzondering.

2) Deze speer is verdwenen; de To Napoe vermoeden, dat een der soldaten, die nu en dan Napoe bezoeken, het wapen heeft medegenomen.

hangt. De Toradja's dragen deze voorbehoedmiddelen als een bandelier over schouder, rug en borst. Alleen aan dezen tempel zagen wij van buiten nog stukjes menschen-scalp met houten pennen vastgenageld. Dit is een algemeen gebruik in Napoe; waarschijnlijk waren de stukjes scalp bij de andere *lobo's* reeds vergaan.

In de nabijheid der groote *lobo* staat een van alle kanten zorgvuldig dichtgemaakte hut. Een blik door eene opening in het dak deed mij in de kleine ruimte een reusachtige lijk-kist ontwaren van op het oog ruim 3 M. lang en minstens 1 M. breed en hoog; aan de beide einden van deksel en kist, beide uit een boomstam gehouwen, zijn karbouwen-koppen uitgebeeld; en door middel van rotanbanden, welke om de einden van deksel en kist zijn gewonden, worden beide deelen bij elkaar gehouden. Naast deze reuzenkist stonden nog drie lijk-kisten van gewone afmeting, elk blijkbaar een lijk bevattende. De kisten waren overdekt met een groot kleed van geklopte boom-schors. Zooals hierachter (p. 1303) zal blijken is de „reuzenkist” een beenderen-kist, terwijl de kisten van gewone afmetingen gewone lijk-kisten zijn, die echter alleen aan voorname lieden toekomen¹⁾.

De To Napoe kennen toch, evenals sommige stammen der Baréë-sprekende Toradja's twee wijzen van lijkbezorging. De meeste dooden worden eenvoudig in den grond

1) In het hier aangetroffene bij de To Napoe ligt o. i. een kostbare vingerwijzing ter verklaring van oudere verschijnselen op Java. Uit den laten Hindoe-Javaanschen tijd, tegen den overgang naar den Islâm, zeg uit $\pm 1400-1500$, bestaan op Java sommige zoogenaamde „*koelboeran pandjang*” of „lange grafplaatsen”, van wel 3—8 M. lengte, naast grafplaatsen van gewone menschen-afmeting. Zoo b. v. te Leran (N. O. Soerabaja). Zoo'n *koelboeran pandjang*, die volgens de Jav. folklore dan verklaard werd te zijn de grafstede van een zéér hoogen — en dus zéér „langen” — persoon, is hoogstwaarschijnlijk naar het Napoe-gebruik door den heer KRUIJT hierboven geconstateerd, veel natuurlijker te duiden als: een beenderenkist (misschien ook asch-kist) voor vele overblijfselen te zamen, terwijl dan daarnaast hooge of minder hooge personaadjes elk in een eigen graf van gewone afmeting rusten. Red.

begraven, in de nabijheid van het huis waar zij hebben gewoond. Aan hoofden- en aan voeteneind worden een paar stokken kruiselings in den grond geplant, en daarover wordt een lang stuk hout gelegd. En dit doet men alleen nog bij de graven van voornamen; de plek, waar een slaaf begraven is, is aan niets herkenbaar. Een grafhut ziet men nergens; wanneer de op het graf geplaatste stukken hout door den tijd zijn vergaan, kunnen de naaste verwanten alleen nog de plek aanwijzen. De To Napoe zijn, voor Toradja's, merkwaardig onverschillig ten aanzien hunner dooden.

Doch een andere categorie van dooden worden in een lijk-kist gelegd, en in de hut te Lamba bijgezet. Tot deze categorie behooren alleen zeer voorname hoofden, in wier geslacht het bijzetten in kisten gebruikelijk was. Dit is zeker wel de oude adat; waar wij beneden (p. 1310) over de standen in Napoe spreken, zullen wij gelegenheid hebben een reden op te geven voor het tegenwoordig veel meer voorkomende begraven der lijken.

Wanneer een hoofd is overleden, wordt hij eerst in zittende houding geplaatst, en dan in zijn fraaiste kleederen gekleed. Er wordt onmiddellijk een karbouw geslacht, en men wacht bij het lijk; gedurende dit waken worden allerlei spelletjes gedaan, zooals het ook gewoonte is bij de Posso-toradja's. In dien tijd wordt de kist gemaakt van een boomstam, die wordt uitgehold, en bij dit werk worden wederom 2 of 3 buffels geslacht. Intusschen is de rouw ingetreden. Alle familieleden en slaven van den overledenen dragen witte hoofddoeken, geen vuur mag buitenshuis worden aangemaakt, de speren mogen niet in den grond worden gestoken, enz. — Is de kist gereed, dan legt men er eerst allerlei katoenen stoffen in, en daarop wordt het lijk in zijn feestdos gelegd. Zijn wapenen gaan ook mede in de kist (bij de Posso-toradja's mag nooit iets van ijzer mede in de kist); is er daarvoor geen plaats meer, dan legt men ze er naast. In huis richt men de

slaapplaats van den overledene feestelijk in, en hangt er van allerlei fraaie dingen; zulk eene statie-slaapplaats heet in het Napoe'sch *towali* (Baréë: *batuwali*). De dag na de begrafenis heet *iwan*, „de stinkende”; men maakt dan een heining om het graf om de varkens er af te houden; bij deze gelegenheid wordt weer een buffel geslacht. De heele plechtigheid heet *mewan*; maar de omheining is nog sneller vergaan dan de op het graf geplaatste stukken hout, waarvan boven sprake is. — Vier dagen later viert men weer een feest, *mekawuwua*, waarschijnlijk om te herdenken, dat de ziel van den overledene dan tot bewustzijn komt tot het schimmenrijk te behooren.

Dadelijk na het overlijden van een hoofd ging men er vroeger op uit om bij bevriende stammen een slaaf te zoeken; had men een slachtoffer gekregen, dan werd gedurende eenige nachten om hem heen gedanst en gezongen (*mokoloa*); in dien zang heette men het offer aanwijzingen te geven, wat hij te doen had, wanneer hij in het zielenland zou zijn aangekomen. Men vertelde ons indertijd, dat de zwaarden, waarmee men hem zou dooden, vlak bij het slachtoffer werden geslepen, en dat men de scherpte er van op de beenen en armen van den gebondene beproefde. Op den bepaalden dag werd hij doodgehakt; de naaste verwanten hakten het eerst, en daarna mochten alle aanwezigen er op inhouden. Het hoofd van het offer werd dan op de slaapmat van den overledene gelegd, en daar van den scalp ontdaan. Deze scalp werd in huis opgehangen, terwijl het hoofd hier of daar als waardeloos werd begraven. Na deze plechtigheid, die *moweïha* heet, wordt de rouwkleeding afgelegd; men neemt een stukje katoen van een of ander onderdeel van de statie-slaapplaats, steekt dit aan, en hiermee steekt men wat gras van het erf in brand; nu mag er weer vuur aangelegd worden buitenshuis. Geldt het voorname lieden, dan gaat het *moweïha* eenvoudiger toe, en vergenoegt men zich met het slachten van buffels; voor slaven wordt weinig gedaan.

Na dit doodenfeest wordt in het algemeen naar de lijken, die begraven zijn, niet meer omgekeken; maar met die welke in kisten boven aarde zijn blijven staan, is dit een ander geval. Voor deze overledenen wordt het groote doodenfeest in de *lobo* gevierd. De groote kist met beenderen wordt daartoe in de *lobo* gebracht, evenals die met de lijken. Van degenen, die begraven zijn, wordt wel een handvol aarde van het graf mede in de *lobo* gebracht. De kisten met de lijken worden geopend, en de goederen, die aan de dooden zijn meegegeven, worden onder de feestgangers verdeeld, voor zoover ze nog niet bedorven zijn door de aanraking met het lijk. In dubbele rij wordt om deze dooden gedanst en gezongen. Na het feest worden de beenderen van hen, die tot nu toe in de afzonderlijke kisten hebben gerust, bij de andere beenderen in de groote kist gelegd.

Behalve deze beenderenkist, bevindt zich te Lamba nog een merkwaardig voorwerp van doodenvereering: onder de groote *lobo* hangt een klein ruw kistje, waarvan deksel en onderstel met eenige rotanbanden stevig aaneen zijn verbonden; het kistje meet 85 bij 35 c.M.; het zou de beenderen bevatten van een voormalig held, van GOEMA NGKOANA. In den ouden tijd, toen Lamba door brand verwoest werd, verbrandde ook het kistje met beenderen, maar toen de priesters de asch bijeen hadden vergaard, en in een kistje gelegd, was deze asch den volgenden dag weer in beenderen veranderd. — Telkens wanneer de To Napoe naar den vijand optrokken, vroegen zij eerst om hulp aan de beenderen van GOEMA NGKOANA, door tegen het kistje een ei stuk te gooien. En iedere maal wanneer men van een sneltocht terugkwam, ging men dezen doode te eten geven. Dit gebeurt steeds in een der donkere nachten in het einde van de maand.

Een Posso-hoofd, die toevallig van deze plechtigheid getuige was geweest, gaf er mij de volgende beschrijving van: „Een bamboe'tje met palmwijn werd aan het hoofden-

eind geplaatst, en een dito met water aan het voeteneinde. Een mandje met gekookte rijst, waarop een geroosterde kip lag, hield een van de *negen* deelnemers aan de plechtigheid in de hand. Hij sprak: „Hier zijt gij, GOEMA NGKOANA, en hier zijn wij, hier brengen wij u water om de handen te wasschen, rijst en een kip. Beweeg nu”. Men wachtte, maar de kist bewoog niet. „Hier brengen wij u, wat gij ons vroeger hebt opgedragen te brengen. Beweeg nu”. De kist bewoog nog niet. „Wil toch bewegen, heer, opdat wij weten, dat gij ons hoort”. Nu schommelde de kist plotseling zóó hevig heen en weer, dat ik dacht, dat de rotan-banden zouden breken. Toen het kistje tot rust was gekomen, bracht men de eetwaren in de *lobo* en daar aten de negen mannen het op.” — Alléén nakomelingen van GOEMA NGKOANA mogen het kistje met beenderen aanraken en vragen er aan richten ¹⁾.

De held, die op deze wijze vereerd wordt, heette OLINTOMBA; maar dezen naam fluistert men alleen. GOEMA NGKOANA, „die zijn zwaard rechts draagt”, is zijn tweede naam, en deze duidt aan dat de held linksch was. Het was tijdens het leven van dezen held, dat de Sigiërs oorlog kwamen voeren met de To Napoe, en het dorp Lamba belegerden; telkens wanneer de Sigiërs de benteng wilden binnendringen, sloeg GOEMA NGKOANA hen terug. Maar in dien bewusten tijd stierf hij plotseling. Twee nachten weende men bij zijn lijk, dat reeds voor de begrafenis was uitgerust. Toen de vijand hoorde, dat de held GOEMA NGKOANA gestorven was, kwam hij weer opzetten, en de To Napoe zaten in grooten nood. Toen gebeurde het, dat iemand hard over den vloer van het huis liep, waarin het lijk lag, en zie, toen schrikte het lijk van GOEMA

1) Men zal opmerken, dat in deze beschrijving van het Poso'sche hoofd geen sprake is van het stukgooien van een ei; nog minder van het stukgooien van 7 eieren, zooals GOEMA NGKOANA volgens het onderstaand verhaal als eisch zou voorgeschreven hebben bij het uittrekken ten oorlog. Het verschil moet dus liggen in het uitgaan tot, of het terugkeeren van oorlog. — De *cursivering* van het getal 9 in het verhaal is van onszelfen. Red.

NGKOANA op, en hij werd weer levend. Hij richtte zich op, en zeide: „geeft mij mijn zwaard, mijn schild, mijn speer, mijn hoofddoek”. Toen men dit gedaan had, stond hij op en kleeedde zich; daarna zeide hij: „rolt mijn matje (waarop het lijk gelegen had) op”. Toen ging hij naar beneden, en zeide tot al zijne volgelingen: „Gaaf gij lieden allen terug; ik alleen zal den vijand bevechten”. Er ontstond nu een hevig gevecht, waarin GOEMA NGKOANA den vijand op de vlucht joeg. Weder in zijn huis komende, vond hij zijn matje nog op den vloer liggen; men had het vergeten op te rollen. Hij liet zich er op neervallen, en zeide tot de aanwezigen: „Nu gij vergeten hebt mijn matje op te rollen, ga ik weer sterven. Doet mijn lijk in een kist en hangt deze onder de *lobo*. Geeft mij te eten rijst en een kip in haar geheel geroosterd. Zet een bamboe met palmwijn aan mijn hoofdeneinde, en een bamboe met water aan mijn voeteneinde. En wanneer ge uitgaat om te vechten, werpt dan zeven eieren tegen mijn kist stuk; wanneer de kist niet beweegt, of met het hoofdeneind het eerst achteruitgaat, trekt dan niet uit. Gaaf de beweging naar het voeteneinde, dan kunt gij gerust gaan. En wat de Sigiërs aangaat, onderwerpt u aan hen, en erkent den *Radja (magau)* van Sigi als uw heer”. Toen stierf GOEMA NGKOANA. — Eenigen tijd na GOEMA NGKOANA stierf ook zijne vrouw in zwangeren staat. Zij werd ook in een kist gelegd en deze kist naast die van haar man geplaatst. Geruimen tijd daarna hoorde men gestommel in de kist; dit gestommel herhaalde zich iederen dag, en toen men de kist had geopend, zag men er een kind in; het was in de kist geboren, en het had zich intusschen gevoed met het lichaam van zijne moeder. Dit kind werd later even dapper als zijn vader.

Na den dood van GOEMA NGKOANA onderwierpen de To Napoe zich aan Sigi en sedert dien tijd zijn zij trouw geweest aan den *Radja* van dat land, totdat het Ned.-Indische Gouvernement hieraan een einde maakte in 1905.

De schatting, die de To Napoe ieder jaar aan hun vorigen heer opbrachten, moet vrij zwaar zijn geweest, en bestond uit goud, karbouwen en slaven. Eenige jaren geleden, liet een jong Napoe-hoofd zich verleiden een verren bloedverwant van hun heer te vermoorden. De To Napoe moesten voor dien moord eene boete betalen van zeven slavinnen en 100 karbouwen. De heer van Sigi gebruikte de To Napoe als zijne „honden”, zooals de Toradja's dit uitdrukken. Wanneer Sigi een zijner vazalstaten wilde straffen, of in een of ander met geweld zijn wensch wilde doorzetten, dan werden steeds de To Napoe daarop afgestuurd. Het kistje van GOEMA NGKOANA staat dus in nauw verband met de vroegere heerschappij van Sigi. Meer dan eens is de vertegenwoordiger der Regeering in Midden-Celebes dan ook voornemens geweest om dit kistje uit Napoe te verwijderen, maar overwegingen van godsdienstigen aard hebben dit overbrengen tot nu toe tegengehouden. Bij heidenen is zeker niet altijd te zeggen wat godsdienst en wat politiek is, omdat beide zoo nauw vereenigd zijn.

Het kistje van GOEMA NGKOANA heeft thans echter voor de To Napoe zijne waarde verloren, en omdat men het geen hulp kan vragen in den thans door het Ind. Gouvernement verboden oorlog, en omdat aan de heerschappij van Sigi almede een einde is gekomen. Het kistje is dus nu te beschouwen als een rijksornament, zooals de Makassar en Boegineezen ze zooveel hebben; en ik vermoed dat geen To Napoe er verbaasd over zou zijn, wanneer het N.-I. Gouvernement als wettige heer van het land dit kistje in bewaring nam. Daarmede zou ook op eens alle hoop voor de To Napoe vervlogen zijn, om ooit weer op de hulp van dezen held te mogen rekenen.

Zooals boven reeds is gezegd, werd Lamba eens door een hevigen brand vernield; daarmee ging ook de *lobo* verloren, die volgens de overlevering door apen was gebouwd; de nokbalk was gemaakt van een boom, die in één dag was opgegroeid. Uit dien tijd stamde ook de

lauro piku, „de opgerolde rotan”. Deze moet zich in de buurt van Lamba bevinden, maar niemand kon of wilde hem mij aanwijzen; anderen beweerden, dat hij niet meer bestond. Deze rotan dan groeit of groeide sedert onheuglijke tijden om een ficus. Ieder jaar legde hij een nieuwen kring om den boom, en wanneer hij zoo den stam had omwikkeld, legde hij zijne ringen naar beneden toe. Het verhaal zegt, dat in den ouden tijd, wanneer iemand de goden wilde bezoeken, hij eenvoudig op den top van dezen rotan ging zitten; dan ontwikkelde de rotan zijne ringen, en strekte zich hemelwaarts uit, tot hij den aardbewoner in den hemel had gebracht. Toen het zich liet aanzien, dat het Gouvernement de To Napoe tot rede zou gaan brengen, sprak een der voorname Posso-hoofden als zijne gedachte uit: „wanneer de To Napoe door de Hollanders overwonnen worden, zullen zij op hun *lauro piku* gaan zitten, en allen naar den hemel verhuizen”.

Dicht bij Lamba, naar het Zuiden, bevindt zich eene bron, Woerangka genaamd, welker water steeds op dezelfde hoogte blijft, in den drogen of in den natten moesson. Bij deze bron is in den ouden tijd eene vrouw uit den hemel neergedaald. Niet ver daar vandaan bij een andere bron, Kokoa genaamd, verscheen een man; men weet niet vanwaar hij kwam. Hij plantte zijn stok in den grond; deze groeide aanstonds tot een *hawane-* (Baréë: *sawadjane-*)boom op, die tot op den huidigen dag daar nog is. Aan dezen boom hing hij zijn betelzak op. Toen de vrouw, die uit den hemel was neergedaald, dien betelzak zag, ging zij er heen en ontmoette er den man. Uit deze ontmoeting kwam een gesprek voort, dat tot een huwelijk leidde. Van dit bovenaardsche menschenpaar stammen de echte Napoe'sche hoofden af, van wie OEMA I TAHOENGKI, het thans door de Regeering aangestelde landschapshoofd, een rechtstreeksche afstammeling is ¹⁾.

1) Volgens een ander verhaal ging een man van Lamba eens in het water van Kokoa visschen; toen haalde hij een geit op, en deze nam hij mede naar huis. Niet

VI. *Pembangoe; en de To Napoe in het bijzonder.*

Van Lamba uit ziet men de huizen van Peore, tot nu toe een voornaam dorp der To Napoe. De afstand bedraagt ongeveer twee paal; onderweg passeert men nog een klein riviértje, de Hawija, dat zich in de Tawaelija stort. In het dorp Peore, dat zich in niets van andere dorpen onderscheidt, had in October 1907 het gevecht plaats bij de gevangenneming van het meest invloedrijke hoofd van Napoe, OEMA I SOLI, waarbij deze zelf sneuvelde, zooals ik boven reeds mededeelde. De gesneuvelden hebben naar de gewoonte des lands geen eervolle begrafenis gekregen; de plek waar OEMA I SOLI onder den grond is gestopt, is alleen herkenbaar aan hoog onkruid, dat er op groeit.

Geen vijf minuten loopens van Peore stroomt de Pembangoe-rivier en aan den linkeroever van dezen zijstroom der Tawaelija is op last van het Bestuur een groot nieuw dorp ontstaan; voorloopig wonen de menschen nog in hutten, maar wanneer de rijstvelden bezorgd zijn, zal men aan het bouwen van goede woonhuizen gaan, — ten minste wanneer gebleken is, dat die plek geschikt is voor den aanleg van een dorp. Te Pembangoe woont de inlandsche ambtenaar, die belast is met het toezicht over den gang van zaken in Napoe. Behalve hem is er nog een inlandsche beambte, die den titel draagt van „helper”. De To Napoe noemen hem *sando*, „geneesheer”, omdat hem ook is opgedragen medicijnen aan de menschen uit te reiken. Overigens staat hij het landschapshoofd, dat te Gaä woont, bij als schrijver, en verder doet hij alles wat hem van Gouvernements-wege wordt opgedragen.

Evenals in de andere streken van Midden-Celebes tracht het Bestuur ook in Napoe de menschen meer samen te trekken in dorpen. De dorpen, welke reeds bestonden, en die geschikt zijn tot woonplaatsen, blijven gehandhaafd,

lang daarna veranderde de geit in eene vrouw. De man huwde met haar en uit dit paar zijn de Napoe'sche hoofden voortgekomen.

maar aangezien die dorpen klein en door aarden wallen omringd zijn, heeft de uitbreiding dier dorpen een eind verder buiten de wallen plaats; op deze wijze heeft men dubbele dorpen gekregen, welker beide deelen verschillende namen dragen.

De dorpen, waarin de To Napoe zich langzamerhand moeten samentrekken, zijn de volgende: Peore-Pembangoe, Gaä-Totohi, Wenoea-Tamadoeë, Sabingka, en Woeasa-Pembalaä.

Volgens de laatste telling zou het Napoe-volk 1486 zielen tellen, waarvan 591 belasting betalende mannen. Het laatste cijfer zal wel niet ver van de waarheid zijn; maar het totaal-cijfer der bevolking komt mij veel te laag voor; trouwens in den toestand van verspreid-wonen, waarin het volk nu nog verkeert, is het niet mogelijk alle vrouwen en kinderen te tellen.

Het is hier de plaats om een enkel woord te zeggen over de standen bij de To Napoe. Bij de Baréë-sprekende Toradja's kende men slechts twee standen: slaven en vrijen. Deze twee standen werden scherp van elkaar gescheiden gehouden. Kinderen, voortgekomen uit een huwelijk van een vrijen man met een slavin, konden in den vrijen stand worden opgenomen, na betaling van een losgeld. Huwelijken tusschen een slaaf en eene vrije vrouw kwamen niet voor, en had al eens een slaaf een kind verwekt bij eene vrije vrouw, dan verklaarde gewoonlijk een vrije jonkman zich tot den vader, daar anders volgens de adat slaaf en vrije vrouw zouden moeten worden gedood.

Bij de To Napoe nu zien wij iets anders: daar heeft zich een tusschenstand ontwikkeld, menschen, die geboren zijn uit slaven met vrije vrouwen. Aan ieder, die wat nader in aanraking komt met de To Napoe, zal het spoedig opvallen, dat het aantal slaven dat der vrijen verre overtreft. Geen wonder: behalve de gewone toeneming der slaven door geboorte uit slavenouders, werd het aantal slaven telkens vermeerderd door de talrijke krijgsgevangenen, die de To

Napoe in hunne oorlogen maakten. Deze groote toeneming van slaven, en de omstandigheid, dat onder de krijgsgevangenen menschen gevonden werden met veel beleid en doorzicht, maakten dat de grenzen tusschen vrij en onvrij allengs verslapten, en men er op het laatst geen bezwaar meer in zag om een slaaf, die zich onderscheiden had, en die getoond had te kunnen en te durven, te doen huwen met een vrij meisje. De gelegenheid om zich te onderscheiden kwam bij een krijgszuchtig volk als de To Napoe veel meer uit, dan bij de uitsluitend van landbouw levende Posso-stammen. Meermalen hoorden wij Napoe-slaven als dapper roemen, en de voorvechters waren gewoonlijk oudere slaven van veel ervaring. Bij wijze van belooning kregen zulke slaven dan een dochter van een hoofd ten huwelijk, en hij en zijne nakomelingen werden dan gerekend te behooren tot den middenstand. Wij moeten hier onwillekeurig denken aan den riddertijd, toen een lijfeigene, die zich onderscheiden had, tot „hoorige” werd verhoogd.

Onder deze lieden van den middenstand zijn er ook geweest, die zich door eene groote mate van brutaliteit onderscheidden, die daardoor een zeker ontzag wisten in te boezemen, en wien het gelukte om in hun kring als een soort van hoofd te worden erkend. Naar het getuigenis van sommige To Napoe zijn alleen de echt-Napoesche hoofdengeslachten onvermengd gebleven, en hierin moet men dunkt mij de reden zoeken, dat voor zoo weinig hoofden het groote doodenfeest wordt gevierd (zie p. 1301 hiervóór). Voor de gemengde geslachten volgde men hoe langer hoe meer de gewoonte van het begraven, zooals men in den ouden tijd alleen met slaven deed. Zoo althans stel ik mij de zaak voor.

De groote toeneming van slaven, zoowel door geboorte als door krijgsgevangenen, moet ook van invloed zijn geweest op de zeer vrije verhouding tusschen mannen en vrouwen. Als krijgsgevangenen bracht men gewoonlijk

meest van al vrouwen en kinderen mede. Voor slavinnen zijn in den sexueelen omgang met mannen geen beperkingen, en dit alles heeft een stempel van zedeloosheid op het gansche volk gedrukt. De vrouwen hebben daardoor eene groote mate van vrijmoedigheid gekregen in hun omgang met de mannen; en voor iemand die gewend is met Posso-toradja's om te gaan, is het een eigenaardig gezicht, wanneer dadelijk bij zijn eerste komst in dit land vele Napoe-vrouwen hem komen bezoeken, in tegenstelling tot Posso'sche vrouwen, die daarmede steeds wachten tot zij den vreemdeling beter hebben leeren kennen. Ze zijn bij zulk een eerste bezoek dadelijk heel vrij: wanneer het Toradja's van andere stammen geldt, zijn zij dadelijk gereed hun met de op p. 1281 reeds genoemde zwarte verfstof het gelaat te tatoeëren. En eigenaardig is, dat naast deze losheid van zeden een uiterlijke preutschheid heerscht, die wij niet zouden verwachten. Wanneer men toevallig een badende vrouw aantrof, had men zich onmiddellijk te verwijderen, of men liep een zware boete op. Opmerkelijk ook is bij de Napoe'sche vrouw, dat zij zich meer schaamt voor hare borsten dan voor hare geslachtsdeelen. De laatste toch heeft ieder van hare geboorte af aan gezien, maar de borsten heeft zij er eerst later bijgekregen, zoo redeneert zij.

Deze losheid van zeden is ook van invloed geweest op het huwelijk in de verboden graden. Het komt in Napoe meermalen voor, dat een oom of tante met neef of nicht trouwt, iets waarvan iedere andere Toradja gruwet. Ook de To Napoe zelven weten nog zeer goed, dat zulk een huwelijk eigenlijk verboden is. De meermalen genoemde OEMA I SOLI was ook met zijne nicht (oomzegster) getrouwd.

De Napoe-vrouw heeft grooten invloed in haar land; dikwijls heeft zij meer te zeggen dan de mannen. Invloedrijke vrouwelijke hoofden zijn dan ook geen zeldzaamheid in Napoe. Toen in 1902 verscheidene hoofden uit de Posso-streek naar Napoe gingen om den vrede tusschen

Napoe en het landschap Ondaë te bewerkstelligen, waren zij zeer verbaasd, dat vrouwen de beraadslagingen leidden, en de eischen stelden. Zij vertelden mij later, dat zij zich hierdoor in groote moeielijkheid hadden gevoeld; want tegenover vrouwen durfden zij niet zoo flink optreden en hun wensch doorzetten, als zij dit tegenover mannen zouden hebben gedaan, zeiden zij.

Terwijl de Napoe-man zich in zijne kleeding alleen in het ombinden van zijn hoofddoek onderscheidt van den Posso-toradja, is de Napoe-vrouw eene geheel andere verschijning dan hare zusters uit de Posso-streek. In de eerste plaats is de rok dien zij draagt niet enkelvoudig, maar dubbel, doordat de lap geklopte boomschors, die voor rok wordt gebruikt, door een buikband is getrokken, en men het doorgetrokken deel over de onderste laag heen laat hangen. Bovendien heeft men op den rok zelf dikwijls nog twee of drie strooken genaaid; doordat deze kleedingstof zeer hard en onbuigzaam is, staan deze dubbele rokken met de strooken er op, wijd uit, zoodat het is alsof de Napoe'sche vrouwen crinolines gebruiken. — Het Napoe'sche vrouwenjak is ook van bijzonderen snit, nauw op de borst om deze neer te drukken; allerlei figuren van verschillend gekleurd katoen zijn op het baadje genaaid; gewoonlijk zijn deze met smaak aangebracht, en maken daardoor een aardig effect op den donkeren achtergrond van de bereide boomschors. — Eindelijk wordt het hoofdhaar bijeen gehouden door breede banden van het binnenste zachte gedeelte van de bamboe; gewoonlijk zijn zij versierd met figuren, welke er in gebrand of met kleuren er op geschilderd zijn, soms ook weet men die banden keurig op te maken door er lapjes van allerlei kleur omheen te naaien.

Maar wat aan de Napoe-vrouw een bijzonderen trek in het gelaat geeft, is de omstandigheid, dat de snijtanden bij meisjes van 10 tot 13 jaar worden uitgeslagen. De punt van een stukje ijzer wordt tusschen twee tanden geslagen, waarna een tand door eene zijwaartsche beweging

wordt uitgedrukt. Is één verwijderd, dan volgen de andere gemakkelijk. Door deze operatie vallen de lippen in, en dit geeft aan nog jonge meisjes een ouwelijk voorkomen¹⁾.

Bij den aanleg der nieuwe dorpen is er in de eerste plaats op gelet om de menschen te doen wonen in de nabijheid van hunne natte rijstvelden. De sawah-rijstcultuur was reeds van vroeger bekend bij de To Napoe; hoogstwaarschijnlijk leerden zij deze cultuur van de Sigiërs. De stukken land werden als elders met dijkjes (Napoe'sch: *londoa*) omringd, en wanneer men er het water op had laten loopen, werden de buffels er in gedreven. Deze dieren voortdurend opjagende, liet men ze in den natten grond heen en weer hollen, waardoor de grond onder hunne hoeven tot modder vertreden werd. Dan werden de zaailingen van het zaaibed op het veld overgeplant.

Ik spreek in den verleden tijd, want toen de Regeering zich sedert het vorige jaar (1907) ging bemoeien met de landbouw-aangelegenheden, hadden de To Napoe jaren lang niets meer aan hunne sawah's gedaan. Zij hadden zich meer naar de bergen teruggetrokken, en hadden daar kleine *ladang's* aangelegd, waar weinig rijst werd verbouwd; het waren uitsluitend suikerriet, oebi-soorten en pisang, welke men in die aanplantingen zag. Het was bekend, dat alleen de hoofden gedurende een groot deel van het jaar rijst aten, maar het volk vergenoegde zich bijna dagelijks met een soort „voedsel”, dat den naam dan ook draagt van *daka* en dat bestaat uit oebi, mais, allerlei bladeren, pisang en andere dingen alles met elkaar opgekookt.

Wanneer men de menschen vroeg naar de reden van dit verwaarloozen van hun rijstbouw, dan heette het nu eens, dat de buffels bij het drijven begonnen te stooten, dan dat de rijstdiefjes niet van de rijst waren weg te slaan; maar de ware reden lag hierin, dat de To Napoe door hunne strooptochten den landbouw verwaarloosden, en liever

1) Deze beschrijving van het voorkomen der Napoe-vrouw geldt in hoofdzaak ook van de vrouwen der andere Berg-toradja's, als To Besoa, To Bada, To Koelawi.

maanden lang in de Posso-streek leefden, de menschen daar op allerlei wijzen afzettende. De To Napoe wisten uitstekend gebruik te maken van de vrees der Posso-toradja's, om zich zoo op allerlei wijzen te verrijken. Zij deden het recht, waarvoor de Toradja gevoel heeft, geweld aan.

Eenige voorbeelden van hun brutaal optreden mogen hier volgen: Het eigendomsrecht werd haast niet erkend, de To Napoe drongen de velden in, en namen daaruit weg, wat hun lustte. Vooral de palmwijnboomen moesten het ontgelden, en in den tijd, dat een troep To Napoe zich in eene streek ophield, konden de eigenaars hun palmwijn voor een groot deel afschrijven. Eens gebeurde het, dat de eigenaar van een palmboom, in zijne boosheid dat zijn palmwijn telkens verdwenen was, den bloemtros, waaruit het vocht druppelt, afhakte; hij werd daarvoor door het hoofd van den Napoe-troep beboet met één buffel, die gewillig betaald werd. Een boete van twee buffels werd opgelegd aan een dorp, toen de zoon van een hoofd bij het stelen van palmwijn, uit den boom viel. Zag de eigenaar van een maisveld To Napoe stelen, en verbood hij dit, dan kwam er weldra een boodschap van die To Napoe bij het hoofd van het dorp met de mededeeling, dat de eigenaar van het veld hen had willen dooden, en dan was men niet tevreden, voordat de „bedreiging” verzoend was met een buffel. — Een varken dat een paar To Napoe aangromde, werd opgeëischt van den eigenaar, omdat het dier „hen had willen bijten”. Toen zij daarna in een dorp kwamen, waar juist een varken werd geslacht, vroegen zij om een stukje van het dier; men gaf hun een stuk spek, en toen werden de goede gevers met een geheel varken beboet, omdat zij alleen spek en geen vleesch hadden gegeven. — Een ander maal werden goede dorpeelingen met een buffel beboet, omdat To Napoe beweerden, dat de rijst, die de dorpeelingen hun ten geschenke hadden gebracht, met kippedrek vermengd was, hetgeen zij zelfven hadden gedaan. — Genoeg staaltjes om te doen zien, hoe

de To Napoe hun geweten verkrachtten, en juist hierdoor hadden zij overwicht over de Posso-toradja's, die daartoe niet in staat zijn. Het zedelijk gevoel spreekt toch bij de Toradja's recht; ook in de godsoordeelen.

Een gevolg van dit verkrachten van het rechtsgevoel bij de To Napoe is dan ook, dat zij, van vrijbuitery tot systematische gewelddadigheid komende, iets valsch in hun karakter hebben gekregen; deze trek is bij velen ook op het gelaat te lezen.

Door het vrijbuitersleven dat de To Napoe geleid hebben, zijn zij verder zeer lui geworden, en akkerwerk lust hun niet. Midden op den dag vindt men ze dikwijls nog om een vuurtje gehurkt. De Regeering heeft hen nu met geweld uit hunne luiheid opgeschrikt, en in hunne sawah's aan het werk gezet. Velden, die jarenlang braak hebben gelegen, zijn nu weer gereed om de zaailingen te ontvangen, en nieuwe sawah-velden zijn aangelegd. De bevelen, die gegeven worden, zijn volstrekt niet zwaar, maar deze verwende menschen, die nog — of wil men: wederom — moeten leeren werken, zuchten er onder. Een paar hoofden uit de Posso-streek, die mij op mijne reis vergezelden, lachten de klagers uit, dat hun nog bevolen moest worden voor hun dagelijksch voedsel te werken. En de To Napoe zullen inderdaad hard moeten werken, willen zij zich in aantal staande houden. De rijstcultuur zal hen er voorloopig bovenop moeten helpen.

VII. *Van Pembangoe naar Woeasa.*

Wanneer men het noordelijk deel van de Napoe-vallei wenscht te bezoeken, staan daartoe twee wegen open: de eene weg gaat over Lamba langs Gaä en het gehucht Sooe radopi („het met plankjes gedekte huis”) naar Woeasa. Een eindweegs voorbij Gaä moet men de Hamboe oversteken, hetgeen in den regentijd dikwijls zeer bezwaarlijk gaat. Vroeger lag tusschen Gaä en Sooe radopi het dorp

Winawanga, waarvan nu echter niet veel meer over is, dan eenige rijstschuurtjes en een paar verlaten huizen. Is men Sooe radopi voorbij, dan verlaat men de grasvelden, en betreedt het bosch, waarmee dit moerassige deel van Napoe bedekt is. Het is een zware tocht door dit bosch, en door de modder, en door de talrijke bloedzuigers, die door de kleeding heen altijd nog wel een plekje weten te vinden om het lichaam te bereiken. Voordat men de Tawaelija-rivier oversteekt (langs een paar boomstammen, welke over den stroom zijn gevallen), passeert men nog een aantal kleine linker-zijtakken van die rivier. Zij heeten, van den kant van Gaä komende: Watoe maeta („zwarte steen”), Toeka raremba, Bolo watoe (bamboe-soort), Pohangkoea („de plaats waar men schept”, n.l. garnalen), Keke-dopi („van planken voorzien”), Mati („dood”, d. w. z. een droge bedding), Waoemba, Alitoepoe, en Saloe mpakoe („varenplant-rivier”) ¹⁾. Al deze riviertjes vallen op de hoogte van het Meertje in de Tawaelija. Het eenige van deze stroompjes, dat van belang is, is de Alitoepoe, omdat deze rivier tevens de weg is, dien de menschen van Wenoea volgen, wanneer zij naar het landschap Tawaelija gaan.

De rivier Tawaelija splitst zich in dit gedeelte van het land in tweeën; de eene heet Kië ²⁾. Den naam Tawaelija voor deze rivier hoort men in het bovenland zelden, ofschoon het landschap Tawaelija aan haar bovenloop toch zijn naam ontleend heeft. Bovenstrooms noemt men deze rivier meest Tamboea; in de grasvelden van Napoe draagt zij den naam van Owae bohe, of Owae kaia, hetgeen beide „groot water” beteekent; verlaat zij Napoe om naar het landschap Bada te gaan, dan heet zij Deanta. Bij Bada neemt zij de Malei-rivier in zich op, vereenigt zich met de Koro, stroomt onder laatstgenoemden naam naar het Westen en stort zich als Larijang in Straat

1) Alleen de Watoemaeta en de Alitoepoe staan op de Kaart.

Red.

2) Waar op de kaart de naam Kië behoort te staan, is niet duidelijk; evenmin als wat hier in den tekst bedoeld wordt met de splitsing der Tawaelija in tweeën. *Red.*

Makasser ¹⁾. Is men de Tawaelija eenmaal overgetrokken, dan is men ook spoedig te Woeasa.

De tweede weg, die van Pembangoe naar Woeasa leidt, gaat rechtstreeks over Lengaro langs het Westelijk gebergte daarheen; dit pad is veel aangenamer te loopen, en omdat het droger is, en omdat men bijna voortdurend het oog over het landschap kan laten gaan. Door de ijle, frissche lucht in dit hoog gelegen bergland is het in Napoe prettig loopen. Alleen is het zeer onaangenaam, dat menigen morgen een dikke nevel over de vlakte hangt, die eerst om 8 of 9 uur, wanneer de zon wat krachtiger schijnt, langzaam optrekt. Een ander onaangenaam iets is, dat om een uur of tien 's morgens gewoonlijk een sterke wind komt opzetten, naar gelang van het jaargetijde uit het Z. Oosten of uit het N. Westen; deze wind blaast dan den ganschen dag met gansche kracht over het land, om eerst om een uur of vijf te gaan liggen.

Van Peore voert de weg in een groote bocht (om een moerassig gedeelte te vermijden) langs de plek waar het dorp Pokaraia lag, over de Hawija naar de Tawaelija. Op dit punt van de rivier is op last van het Bestuur een bamboevlot gemaakt, dat aan een rotanlijn kan worden overgehaald. Lengaro, dat men spoedig daarna bereikt, is een groot dorp, dat geheel verlaten is, omdat de inwoners last gekregen hebben naar een geschikte plek te verhuizen. De weg daarvoorbij is zeer merkwaardig, doordat hij langs plekken voert, waar in den zeer ouden tijd dorpen der To Napoe lagen; zoo liggen daar dicht bij elkaar Hoekoe, Pampoja en Karoea ngkaratoe; vooral Pampoja moet zeer oud zijn geweest, minstens even oud als Lamba zelf. De lieden van Hoekoe vormden een apart stammetje, met wie de echte To Napoe zich later hebben vermengd;

1) Dat de naam Tamboea slechts een schuilnaam is, blijkt wel uit de waarschuwing welke men ons gaf, om, bij het overtrekken van de rivier, deze niet met Tawaelija, maar met Tamboea aan te duiden, daar wij anders er in zouden vallen en meegevoerd worden.

men wees ons nog een man, OEMANA LELI genaamd, aan als rechtstreekschen afstammeling van de To Hoekoe. In den ouden tijd moet het dorp Hoekoe door de Mandareezen (To Mene) zijn ingenomen, waarna het grootste deel van dit volkje naar het landschap Besoa verhuisde, waar hunne nakomelingen nog het dorp Lempe bewonen. — Op dezen weg komt men telkens aanplantingen door van suikerriet, aardvruchten en dergelijke, en bij deze aanplantingen vindt men ook gewoonlijk gehuchten gebouwd. Het is niet noodig al de namen dezer gehuchten op te sommen: enkele er van staan op de kaart aangegeven.

Op een groot deel van den weg, is voortdurend een klein bergje in de vlakte te zien aan de rechterhand. Dit bergje, Tamoengkoe (= Boekit) Molo genaamd, is van veel belang voor de opname en het in kaart brengen van dit landschap, aangezien het van alle kanten in Napoe zichtbaar, en dus aan te peilen is. Het eigenaardige, dat midden op een vlakte zulk een bergje zich verheft (iets dergelijks als de Wawo (= Boekit) Pekoerehoea, waarvan ik boven sprak), heeft gemaakt, dat de menschen er eene overlevering aan hebben vastgeknoopt. Het bij vele stammen van Midden-Celebes voorkomende verhaal van een weg (doorgaans een liaan) naar den hemel, welke weg wordt doorgenhakt, op de aarde valt en in een berg verandert, hebben de To Napoe aan den Tamoengkoe Molo verbonden. Volgens dit verhaal dan reikte de Molo eertijds tot aan den hemel, tot aan het verblijf der goden, waar de god SOMPA regeerde. Die weg was zeer breed. Een god legde hem te paard in zeer korten tijd af, maar als een aardbewoner dien weg ging, had hij daartoe zeven dagen noodig. Op dien tocht moest men brandhout meenemen om zijn eten te koken; men trok twee rivieren over: een stroomde naar het Oosten, de ander naar het Westen. De tabak in dat godenland was zóó groot, dat men er in moest klimmen om de bladeren te plukken. De goden maakten er sawahs; wanneer zij het water van

hunne sawahs lieten loopen, regende het op aarde; bevloeden de goden hunne velden, dan was het op aarde droog. Wanneer een sterveling bij de goden kwam, deed hij alleen zijn verzoek, en keerde dan naar de aarde terug; de goden hielden hem nooit ten eten! — Maar sedert lang is die weg naar het godenverblijf vernietigd. Eene vrouw ging eens naar boven, en liet haar kind in booze stemming achter, omdat het niet met haar mede mocht. Toen de moeder wat te lang wegbleef naar den zin van het kind, nam dit een bijl, en hakte daarmede den weg stuk. Deze stortte toen naar beneden, en de overblijfselen er van kan men nog zien als brokken steen; dit is de Tamoengkoe Molo. Het gebeurt nog wel, dat men den steen, die aldaar het begin van den weg heet te zijn geweest, met kippenbloed insmeert, wanneer men iets aan de goden heeft te vragen.

Tusschen Lengaro en Woeasa moet men weer een groot aantal riviertjes oversteken, die alle in de Tawaelija uitmonden. Zij zijn van Zuid naar Noord: Malame, met hare linker-zijrivieren Babaka en Pohodatewe („de plaats waar men de bladeren ophangt”), Toworaä, Wanga, Peoemalaä, Lepo lepo met zijriviertje Biti ntamolo, Pada ntomate, Peboelija, Kombari, Toë, Pada ntanga, Koro bono, Pewonea, Kadoewaä, Maliwoeko, en ten slotte de Pembalaä, waaraan Woeasa ligt. Van al deze riviertjes zijn de Malame met hare zijtakken en de Wanga voor de To Napoe van het meeste belang, want hier wasschen zij goud uit het rivierzand.

Wanneer men goud zal gaan wasschen, let men eerst op de geluiden der vogels op dezelfde wijze als men dit doet, wanneer men ten strijde trekt; want is het geluid der vogels bij den aanvang niet gunstig geweest, dan mag men niet op eenig voordeel rekenen. Voordat men nu met den arbeid begint, die evenals elders in den Indischen Archipel geschiedt met platte licht uitgeholde houten borden, brengt een oude van dagen, die het werk

reeds meer bij de hand heeft gehad, aan den kant der rivier een offer aan den geest van het water, en roept hem aan om bijstand. Zooals te verwachten is, moet men zich gedurende het goudzoeken voor eenige dingen in acht nemen, ten einde de kans op voordeel niet te verliezen. Zoo mag men geen paling doden of slaan (de geest van het water stelt men zich dikwijls voor in de gedaante van een paling); men zou op de plaats doodblijven als men zulk een dier doodde. Men mag niet boos praten of twisten, anders krijgt men geen goud. Komt er toevallig een gat in den aarden kookpot, of komt een der kleedingstukken in aanraking met vuur, dan kan men voorloopig gerust naar huis gaan; men zal dan geen goud krijgen.

De To Napoe zijn gewend hun stofgoud in een schacht van veeren te bewaren, afkomstig van den jaarvogel, en aldus verpakt komen zij het aan het strand te koop aanbieden. Het gewicht wordt niet bepaald met de roode vruchtjes van den *belala*- of *saga*-boom, overal elders in Indië, maar met Haantjes-duiten; ik meen dat het gewicht van één duit aan goud de waarde heeft van f 2.50. — Volgens de Chineezers aan het strand verstaan de To Napoe ook de kunst het goud met kopervijlsel te vermengen.

VIII. *Woeasa*.

Woeasa ligt in de Noordelijke punt van de Napoe-vallei; de menschen, dit tot nu toe verspeid in gehuchten bij hunne aanplantingen woonden, zijn samengebracht in een dorp, dat aan Woeasa is aangebouwd, en dat naar de rivier, die langs de plaats stroomt, Pembalaä genoemd is. Deze streek is zeer vruchtbaar, de grond is koel en vochtig, maar toch niet modderig, zooals meer naar het Zuiden het geval is. De rijstaanplant op de droge velden stond er dan ook prachtig; maar in dit koude land moet men zeven maanden op den oogst wachten. In dit gedeelte

van het land schijnen nooit sawahs te zijn aangelegd. Men was echter thans druk bezig met het aanleggen er van.

Woeasa schijnt een van de langst bewoonde streken van Napoe te zijn. In den zeer ouden tijd huwde een hoofd van Woeasa met eene Sigi'sche prinses, maar toen zij zwanger was geworden, verliet de man haar en keerde terug naar Napoe. De *Radja* van Sigi liet hem roepen om een offerfeest bij te wonen dat voor zijne vrouw zou worden gegeven, maar de To Napoe weigerde te komen. Door dit weigeren waren de Sigiërs beschaamd, en trokken tegen den beleediger op. Maar Woeasa was toen ter tijd een groot en machtig dorp, en tweemaal werden de Sigiërs er teruggeslagen. Toen riepen zij de hulp in van de Mandareezen, die besloten met list te werk te gaan. Tien Mandareezen kwamen op een goeden dag te Woeasa aan; zij hadden hun weg over Tambarana genomen, want als zij over Sigi waren gekomen, zouden de lieden van Woeasa dadelijk argwaan hebben gekoesterd; volgens het verhaal hadden zij hunne geweren [sic] in lange bamboes verstopt. Zij gaven voor ook met Sigi in oorlog te zijn, en boden den lieden van Woeasa hulp aan. De verhouding werd zoo vriendschappelijk, dat de hoofdman der Mandareezen te Woeasa trouwde. Toen het de tijd was van den aanleg der tuinen, en al de menschen van Woeasa naar hunne rijstvelden waren, overrompelden de Sigiërs het verlaten dorp, en maakten nagenoeg alle inwoners van Woeasa krijgsgevangen. De krijgsgevangenen werden verdeeld tusschen de landschappen Mandar, Biromaroe, Sigi en Dolo. De menschen van de drie eerstgenoemde landschappen namen hunne krijgsgevangenen mee, maar die van Dolo lieten de hunne in Napoe. Een van de afstammelingen van deze achtergelatenen is TINA I LOWI, een der vrouwelijke hoofden in Napoe. Langen tijd erkenden deze achtergeblevenen alleen het hoofd van Dolo als hun heer; maar het recht om daar belasting te heffen is later aan den *Radja* van Sigi overgegaan, nadat deze een schuld voor het hoofd

van Dolo had betaald. Het schijnt dus, dat Sigi eerst langzamerhand de suprematie over geheele Napoe heeft gekregen.

Toen wij tijdens ons verblijf te Woeasa dit verhaal aanhoorden, merkten de Posso'sche hoofden, die ik bij mij had, op: „De To Napoe hebben hunne bedriegerijen in den oorlog dus van hunne heeren geleerd”. Inderdaad maakten bedriegen en zoogenaamde kriegslisten een voor naam deel uit van de oorlogstaktiek der To Napoe. Meer dan één dorp van den vijand, dat zij tevergeefs belegerden, hebben ze bemachtigd door te doen, alsof zij vrede wilden maken, en wanneer dan de goedgeeloovige vijanden ongewapend met de To Napoe waren samengekomen om over de vredesvoorwaarden te spreken, haalden dezen plotseling de listiglijk verborgen wapenen te voorschijn, en overrompelden hun vijand. Daarom vertrouwde geen enkele Posso-toradja de To Napoe.

Na de inneming en verwoesting van Woeasa schijnt deze streek lang onbewoond te zijn geweest, totdat een vijftiental jaren geleden een Napoe-hoofd, OEMANA BATOEROE, zich daar weer kwam vestigen. Dit hoofd had twist gekregen met zijne medehoofden, en daarom had hij het plan opgevat naar Sigi uit te wijken. Toen hij met zijne volgelingen in het landschap Tawaelija was aangekomen, zond hij een boodschap naar den *Radja* van Sigi, om dezen verlof te vragen in zijn land te mogen wonen. Maar de heer had zijne krijgszuchtige en woeste onderdanen liever niet in de buurt, en gelastte OEMANA BATOEROE in de bergen te blijven. Nadat deze een jaar of drie in het Tawaelija'sche had gewoond, verhuisde hij naar Woeasa. Sigi heeft in hem steeds een trouw vazal gehad. Hij was het, die op last van den Sigi'schen heer naar Tambarana aan de Tomini-bocht, trok, en daar een paar kooplieden (een Minahasser en een Gorontalees) vermoordde. Het was eene hachelijke onderneming om den strijd tegen het Gouvernement aan te binden, want dit toch beteekende die moord. OEMANA BATOEROE aarzelde dan ook eerst, maar toen zond

zijn heer hem een vrouwerok, en dit beschaamde hem zóózeer, dat hij er onmiddellijk op uittrok, en de opdracht — ofschoon op Toradja'sche laffe manier — volbracht. Toen het later duidelijk gebleken was, dat hij op last van Sigi gehandeld had, werd de schoonzoon van het hoofd van dat land gevangen genomen en verbannen, en OEMANA BATOEROE kwam vrij met eene zware boete in karbouwen. Thans toont de man zich van alle Napoe-hoofden het trouwst aan het Gouvernement. Hij volgt de bevelen stipt op, en zijn dorp ziet er het beste uit. Hij vroeg mij ook of hij spoedig een onderwijzer en een school kon krijgen. Maar, „het Gouvernement heeft hem wel zijne schuld vergeven, maar de goden niet”, zeggen de Toradja's, en wel met het oog op de slepende ziekte, die zijn eertijds zoo krachtig gestel sloopt. Zijne dagen zijn geteld.

Van mijn oponthoud in Woeasa maakten de notabelen gebruik mij eene toestemming te ontlokken tot het slachten van een buffel. Iedere Hollander is voor hen een „heer”, en de eene „heer” is toegeeflijker dan de ander; steunende op hunne bekendheid met mij in den tijd hunner glorie, hoopten zij van mij wel toestemming te krijgen om eene uitzondering te maken op het boven medegedeelde verbod van, om welke reden ook, een buffel te slachten. Men wilde een buffel slachten, om een offerfeest tot genezing van hun hoofd aan te leggen. Het kostte mij veel moeite om hun duidelijk te maken, dat ik zulk eene toestemming niet kon geven. Van éénheid van bestuur hebben toch de Toradja's geen begrip: zooveel hoofden (en de zendelingen zijn in hun oog hoofden), zooveel zinnen.

En dan moest er een karbouw worden geslacht bij gelegenheid van een huwelijksfeest. Een huwelijk zonder een buffel! Evenals in de Posso-streek komt de man bij zijn huwelijk bij de vrouw inwonen. Wanneer een jongeling het oog heeft laten vallen op een meisje, stuurt hij haar zijn beteldoos. Wanneer het meisje of hare ouders (het Napoe'sche meisje schijnt evenals bij de meeste stammen

in de Posso-streek het meest te zeggen te hebben in zulk een huwelijksaanzoek) het aanzoek aanneemt, stuurt zij den jongeling haar eigen betel-doos, en beide jongelieden gebruiken de geschonken voorwerpen. Heeft deze uitwisseling van beteldoozen plaats gehad, dan mag niemand meer aanspraak maken op het meisje, en ook de jonge man kan zich niet meer terugtrekken zonder een zware boete op te loopen. — Eenigen tijd na de verloving wordt de dag bepaald, waarop de bruidegom naar zijne bruid zal worden gebracht. Familieleden en vrienden nemen aan dezen tocht deel; het gaat zeer langzaam vooruit, want op ieder geschikt punt van den weg houdt men een poos op om te dansen (*moraego*); voor het laatst geschiedt dit bij de poort van het dorp. Het is dan gewoonlijk al een eind ver in den avond geworden. In het dorp gekomen, worden de gasten op eenige vademmen afstands van het huis der bruid ontvangen; men zet zich op den grond of op de vloeren onder de rijtschuren neer, en daar worden de feestgangers onthaald op rijst en vleesch. Na dezen maaltijd keeren sommigen naar hun woning terug, anderen gaan dansen en zingen. — Intusschen is de bruidegom in het huis van de bruid geklommen en met hem vijf geleiders. Dezen gebruiken den maaltijd te zamen met de bruid; zij eten dus met hun zevenen, en van die zeven moeten steeds 4 (of 3) vrouwen zijn. Deze zeven eten gezamenlijk uit één mand met rijst. Zoodra de bruidegom in huis is gegaan, wordt de trap van dat huis verbrand, en den volgenden morgen is het 't eerste werk van den jongen echtgenoot een nieuwe trap te hakken.

De bruidschat bestaat uit karbouwen, varkens, hakmessen en katoenen goederen, en wel steeds in dezelfde verhouding tot elkaar. Is het voornaamste stuk van den bruidschat één buffel, dan volgen ook: 1 varken, 10 hakmessen; geeft men 2 buffels, dan volgen: 2 varkens, 20 hakmessen, enz. De hoogste bruidschat bestaat uit 7 buffels, 7 varkens en 70 hakmessen. Het aantal katoenen goederen is niet

bepaald; dit is dus waarschijnlijk iets uit lateren tijd. De vrouw geeft aan den man: een broek, een baadje, een hoofddoek en een slaapsaroeng; en wanneer het hoofd geldt ook: een zwaard, een speer, een schild, een klokje dat men onder het loopen tegen de beenen laat klingelen, en een koperen ornament in slangvorm (*sánggori*), dat dappere lieden in de haren vastbinden wanneer zij den vijand tegemoet treden. — De eerbied van den schoonzoon tegenover zijne schoonouders, is evenals bij de Posso-toradja's, zeer groot. Onder geen voorwendsel mag hij de slaapplaats zijner schoonouders betreden; zijn huwelijk zou dan dadelijk ontbonden worden verklaard.

Evenals de meeste Napoe-dorpen heeft ook Woeasa eene smidse; de To Napoe maken evenwel niet zooveel werk van ijzersmeden, als de To Bada en de Toradja's uit de Posso-streek; hunne kunst hierbij bestaat alleen in het omsmeden van ijzeren wapenen en werktuigen. — Verder hebben zij het gebracht in het gieten van geelkoper, vooral van klokjes, paardengebitten en armbanden. Zij doen dit op de veelal in den Archipel gevolgde manier door het voorwerp eerst van was te kneden, het daarna met leem te omringen, en als dit droog is geworden den vorm met gesmolten koper vol te gieten, waarbij de smeltende was uit een ander gaatje wegvloeit. — Groote bedrevenheid hebben de To Napoe ook in het vlechten van mandjes en taschjes van den *Cyperus* (Malaccensis? zie KOORDERS, Verslag eener Botanische reis naar de Minahassa, 1898, blz. 283); deze biezten worden eerst in verschillende kleurstoffen gekookt, en dan gevlochten. Deze taschjes uit Napoe zijn om hunne stevigheid en fraaiheid zeer gezocht bij de andere Toradja-stammen.

Voordat wij van Napoe afscheid nemen, moet ik nog een en ander mededeelen van de priesters. Zooals boven reeds is opgemerkt, zijn de priesters daar mannen. Wat de aanleiding voor deze menschen is om priester te worden, is niet aan te geven. De To Napoe zelfven zeggen, dat

de meesten priester worden, omdat zij bang zijn ten oorlog te gaan. Zij doen dan vrouwenkleeren aan, en gedragen zich geheel als vrouwen. Een enkele blijft als man leven en trouwt ook. In onderscheiding van de priesteressen in de Posso-streek, die hunne zielestof uit het lichaam heeten te doen gaan om de goden op te zoeken, laten de priesters der To Napoe zich beheerschen door geesten; zij zijn dus sjamanen; het bezeten worden schijnt eene aangeboren eigenschap te moeten zijn; alleen de spreuken en formulieren, die er bij noodig zijn, moeten worden aangeleerd.

Gedurende zijne werkzaamheid zit de sjamaan stil op den vloer en wacht tot hij door een der geesten (*anitu*) wordt bezielde. Hij begint dan heftig heen en weer te schudden met het hoofd, krijgt dan een schok en dit is het teeken, dat de geest bezit van hem heeft genomen. Met de rechterhand wuift hij zich lucht toe met een bos *Dracaena terminalis* (Napoe: *taba*); de taal die hij spreekt is een mengelmoes van woorden uit verschillende streken van Midden-Celebes. Tegen het oogenblik, dat de geest den sjamaan weer zal gaan verlaten, legt men hem een veerschacht met stofgoud in de hand. Wanneer de geest dan met een schok het lichaam van den priester heeft verlaten, heeft hij (de geest) het goud tevens meegenomen.

De To Napoe hebben verschillende sjamanen- (*balija*-) feesten. Zoo heet een groot *balija*-feest: *batanda*, een ander: *motanga*. Dit laatste feest wordt gehouden, wanneer men denkt, dat de geesten (*anitu*) der voorouders iemand hebben ziek gemaakt. Zeven sjamanen komen daarbij te pas; voorafgegaan door een man, geheel in oorlogsuitrusting, trekken deze zeven priesters om den tempel (*lobo*) heen, waarna zij hunne werkzaamheden in dit gebouw voortzetten, terwijl de zieke in zijn eigen huis ligt. — Een ander kort *balija*-feest heet *mosambengija* („in één nacht doen”).

Behalve bij ziekten, waarbij de sjamanen door de hen bezielende geesten bepalen, wie of wat den patiënt heeft

ziek gemaakt, en welk geneesmiddel hij moet aanwenden om weer beter te worden, wordt de hulp der priesters nog bij andere gelegenheden ingeroepen: wanneer de rijst niet al te best wil groeien, laat de sjamaan zich door den rijstgeest bezielen, die dan mededeelt, waarin men tegenover hem is te kort gekomen; wanneer een diefstal heeft plaats gehad (en de To Napoe zijn diefachtig van aard), laat de sjamaan de ziel van den dief tot zich komen, en wanneer de dief dan niet spoedig zijne schuld bekent, en boete betaalt, hakt de sjamaan die ziel in tweeën, zoodat de eigenaar moet sterven.

Wanneer de To Napoe over zijne *balija* spreekt, geschiedt dit gewoonlijk spottenderwijs; toch wordt hunne hulp veel ingeroepen, en meermalen hebben wij opgemerkt, dat de To Napoe bang zijn voor hunne priesters.

IX. *Het landschap Tawaelija.*

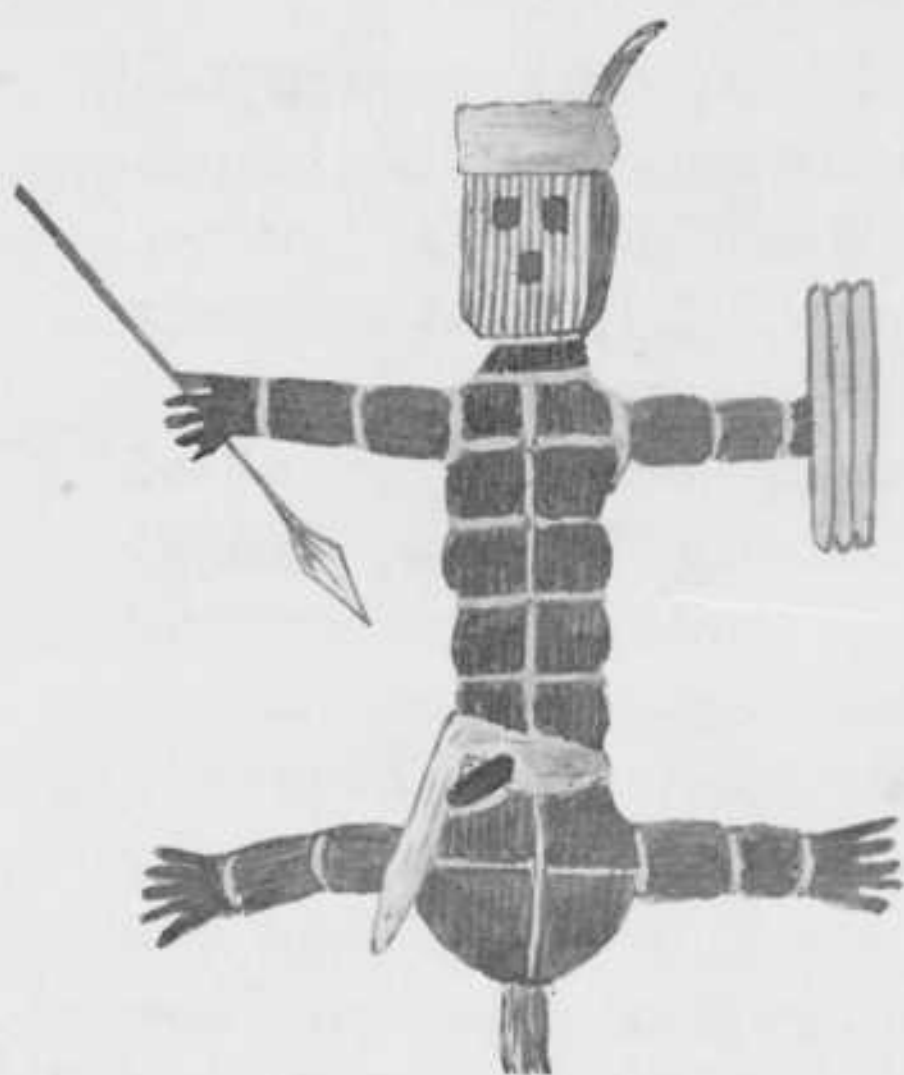
Van Woeasa uit gaan twee wegen in noordelijke richting. De eene voert langs den bergklomp Roremaä naar Lindoe, de tweede gaat langs de Tawaelija-rivier naar het landschap Tawaelija. Van het dorp uit heeft men spoedig door verschillende tuinen het einde van de Napoe-vallei bereikt, en betreedt men de kloof van het gebergte, waardoor de rivier stroomt; verscheidene kleine riviertjes trekt men over, en ook de Tawaelija-zelve moet men eenige malen oversteken. Het pad door deze kloof is meermalen glibberig en lastig, terwijl ook hier tal van bloedzuigers ons opwachten. Maar de afstand is niet groot, en spoedig ziet men de Tawaelija-vallei vóór zich, in lengte zich uitstrekkende van ongeveer Zuid naar Noord. Het karakter van deze vallei is hetzelfde als dat van de Napoe-vlakte, alleen is zij veel kleiner: ongeveer 3 K.M. lang, terwijl de grootste breedte 1 K.M. mag bedragen. De Tawaelija-rivier loopt langs den oostelijken kant van de vallei, en neemt nog een paar kleine zijriviertjes, van dien kant komende, in zich op.

Een groot deel van deze vlakte is moerasgrond; gedurende mijn bezoek was men druk bezig de sawah's in orde te maken. Naar het N.N.O. voert de weg tot dicht bij den oorsprong van de Tawaelija-rivier, die uit een meertje bestaat, dat rijk is aan palingen. Niet ver van dat meertje wordt ook de oorsprong gevonden van de Tambarana-rivier¹⁾. De Toradja's beweren, dat deze laatste rivier uit hetzelfde meertje ontstaat als de Tawaelija; dit is niet waarschijnlijk; in ieder geval is het niet zichtbaar, en dus niet na te gaan, of het juist is. Langs die rivier voert de weg verder tot aan de Tomini-bocht. De tweede weg, waarvan ik sprak, voert in noordwestelijke richting tegen het gebergte op naar den oorsprong van de Sopoe-rivier (Koro ntjopoe). Deze wijst dan weer den weg aan naar Sigi; dit pad moet volgens de menschen een der oudste wegen in Midden-Celebes zijn.

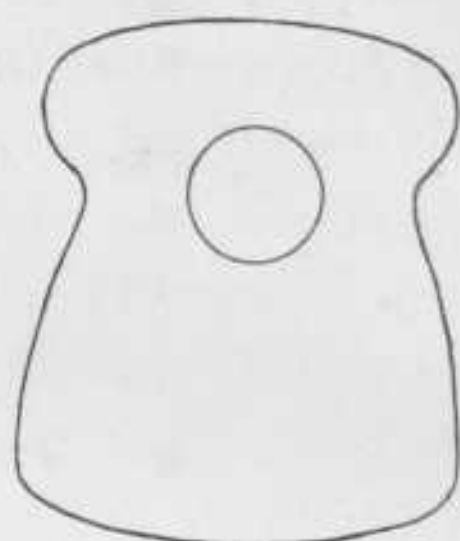
Aan den Westkant van de vallei zijn aan den voet van het gebergte warme bronnen met zwavelhoudend water. De karbouwen slurpen dit water gaarne. Een dezer warme bronnen heet Sapoeloi, en het stuk grasvlakte, dat er bij ligt, draagt den naam van Pada Wombo. Het water van genoemde bron vloeit in een kleine kom, die den vorm heeft van een karbouwensnuit; want naar beneden ziet men twee uithollingen in het gesteente. Men vertelt, dat de karbouw Tolelemboenga gewend was hier te drinken van het zwavelwater; in den steen heeft zich zijn snoet afgedrukt, en de beide holten daar beneden zijn de indrukken van zijne knieën, wanneer hij neerknielde om van het water te slurpen. Op de Pada Wombo was hij gewend te grazen.

Deze Tolelemboenga (een andere naam voor hem was Tobaloïlo) was een reusachtige karbouw in den ouden tijd, de stamvader van al de karbouwen in Midden-Celebes. Van dit dier gaan veel verhalen. Zoo vertelt men, dat in

¹⁾ Zie het door onszelf toegevoegde detailkaartje van N.W. Midden-Celebes, schaal 1 : 2 500 000 op Kaart N°. XX.

a.

b.

c.

d.

e.

a. Pop aan de wallen van een Napoe'sch dorp aangebracht (p. 1297). b. Uitgesneden karbouwenhuid, in den vorm van een leeren kolder, in een Napoe'sche *lobo* (p. 1298). c. Gewijde stoel in den tempel (*lobo*) Limbo te Lamba (p. 1299). d—e. Karbouwenkoppen aan de middenpaal der *lobo* te Bola (landschap Tawaelija) (p. 1330).

den zeer ouden tijd de vlakten van Napoe, Besoa en Bada met bosch begroeid waren, en niet met gras zooals tegenwoordig. Tolelemboenga leefde met zijn wijfje in de vlakte van Tawaelija, maar op den duur werd hem die kleine vlakte te eng, en hij trok naar Napoe. Daar gekomen ging hij op den grond liggen om uit te rusten; daarbij rolde hij zijn reusachtig lichaam naar links en naar rechts, waardoor al het geboomte, waarop zijn lichaam terecht kwam, verpletterd werd. Door dit rollen is de vlakte zoo groot geworden. Maar Tolelemboenga trok verder naar Besoa. Hier legde hij zich ook neer, het geboomte onder zich verpletterend; maar omdat hij zich hier niet rolde, werd de vlakte van Besoa niet groot. In Bada wentelde hij zijn zwaar lichaam slechts naar eene zijde, en daardoor werd Bada grooter dan Besoa, maar niet zoo groot als Napoe. Tolelemboenga was het ook, die de verbindingswegen vond tusschen de verschillende landschappen. — Toen Tolelemboenga in het Tawaelija'sche was teruggekeerd, stierf het jong, dat intusschen geboren was. De vader verdeelde het lichaam van zijn jong, en legde in elk landschap een stukje er van neer; en na 7 dagen begonnen deze stukjes karbouwen te leven, en groeiden op tot buffels, die weer de stamvaders werden van de karbouwen in die verschillende landschappen. — Op den duur kon men Tolelemboenga echter niet in het leven behouden, omdat men dreigde ongenoegen te krijgen met de andere stammen; want telkenmale als Tolelemboenga maar even zijn geluid liet hooren, kwamen er eenige buffels uit de naburige landschappen aangelopen. Men besloot ten laatste hem te slachten. Maar het gelukte niet hem te binden, want de sterkste rotan verbrak hij als garen. Toen werd het iemand in den droom geopenbaard, dat het beest gebonden moest worden met reepjes geklopte boomschors, zooals men gewend is bij de offerfeesten te gebruiken. En inderdaad toen men zulks gedaan had, kon het dier zich niet meer loswerken. Toen hij den dood niet meer ontgaan kon, moet

het dier gezegd hebben: *Kabosa bosa kapate nTobaloïlo, malasemo lambara mposeloa*, dat vrij weergegeven zeggen wil: Wanneer Tobaloïlo (Tolelemboenga) gedood is, zullen vele karbouwen doodgaan, en de slaappleatsen der buffels zullen met gras overgroeid worden.

Midden in de vlakte van Tawaelija liggen de huizen dezer dalbewoners verspreid. Hun eigenlijk dorp ligt op een niet hoogen berg aan den Oostkant van het dal: het bestaat uit 7 huizen (waarvan twee nog als *lobo* gebruikt worden), een groote rijstschuur, en de hoofd-*lobo*. Ik vond dit dorp, dat Bola (eigenlijk „huis”) heet, omringd door eene sterke heining met een paar stevige poorten. Men had deze versterking aangebracht in den tijd toen de soldaten naderden, en men meende nog het hoofd te kunnen bieden aan de macht van het Gouvernement. Tot verzet is het echter niet gekomen. Ook dit dorp is eens in den ouden tijd door brand vernield geworden, en daarbij zou ook de oude *lobo* verloren zijn gegaan. In die oude *lobo* zou het gewei van Tolelemboenga bewaard zijn geweest; dit gewei was aan den middenpaal vastgemaakt, en het was zóó groot, dat de punten der horens het dal raakten. Ook in de tegenwoordige *lobo* waren eenige karbouwen-geweien, die de verbazing zelfs der mij vergezellende Toradja's wekten door hunne grootten. In die *lobo* trekt de aandacht de middenpaal, die gemaakt is uit een in twee stammen opgegroeiden boom; bij het punt, waar deze gaffel der twee stammen begint, heeft men aan beide zijden zeer kunstig een karbouwenkop uitgehakt (zie Plaat XLI fig. *d*¹); ook in den balk, waarin deze middenpaal rust, zijn aan weerszijden karbouwenkoppen uitgehouwen (zie Plaat XLI, fig. *e*). In de *lobo* te Bola hingen een niet groot aantal rotanringen, om het aantal slachtoffers aan te geven; aan al die ringen hing een bamboe'tje, waardoor een touwtje was gehaald, ten bewijze, dat de

1) Ook in den grooten tempel te Lamba dient een in twee stammen opgegroeide boom tot middenstuk, maar deze is niet bewerkt.

slachtoffers hebben bestaan in gekochte slaven of heksen, die gebonden zijn doodgehakt. En inderdaad hebben de lieden van Tawaelija nimmer een vijand verslagen; zij zijn nimmer ten oorlog gegaan.

De Tawaelijaërs zijn een klein vreedzaam volkje van ongeveer een honderd zielen; zelden gingen zij uit hun land, en voordat het Gouvernement kwam, was er maar een enkele die de zee had gezien. Onder het nieuwe régime moeten de hoofden zoo nu en dan te Posso verschijnen, en hierdoor hebben de meesten wat meer van de wereld te zien gekregen. Zij droegen den naam van „slaven van Sigi”, en hun innige gehechtheid aan hun heer in Sigi heeft gemaakt, dat zij hunne zelfstandigheid tegenover de To Napoe konden handhaven. Men zegt, dat dit volkje nooit meer dan een honderdtal zielen mag tellen; zoodra dit getal ver overschreden wordt, komt er eene sterfte, die hen tot een kleiner getal terug brengt.

Ik heb mij de moeite gegeven eens na te gaan, wat de oorzaak kon zijn van dit stationair blijven der Tawaelijaërs. Van de 27 op het oogenblik daar getrouwde mannen, van wie meer dan de helft nog in de kracht des levens zijn, en die dus nog steeds vermeerdering van kroost mogen wachten, teekende ik op, dat zij bij 37 vrouwen (tien der mannen hadden twee vrouwen gehad, of hadden ze nog) tot nu toe 126 kinderen hadden verwekt, waarvan 42 waren gestorven. Hieruit blijkt, dat de geringe toename van de bevolking niet aan het geringe aantal geboorten kan worden toegeschreven. De oorzaak is ongetwijfeld te zoeken in de *malaria*, die de menschen vroeg ten grave sleept. Oude menschen komen dan ook volgens hun eigen getuigenis niet onder hen voor; wij zagen onder de mannen verscheidenen met dikken buik, tengevolge van opgezette milt. En waarlijk geen wonder! Deze enge vallei is omringd door hooge bergen, zoodat de wind de hangende dampen en miasmen die uit den moerassigen bodem opstijgen, nooit eens flink kan verjagen.

Men vertelde ons te Tawaelija, dat daar in de omstreken veel menschen in de wildernissen leven, zoogenaamde *to lampu*, „wilden”; overdag ziet men ze niet, maar als de Tawaelijaërs een feest viëren, zijn er altijd veel meer menschen die meedansen en zingen, dan het aantal inwoners van Tawaelija bedraagt; tegen den ochtend zijn zij echter weer verdwenen.

De Tawaelijaërs zijn afstammelingen van de To Pajapi, over wie ik in het begin van dit opstel (p. 1272, 1279) een en ander meedeelde. Volgens het verhaal trok een gedeelte van de To Pajapi onder leiding van een vrouwelijk hoofd uit hun land aan de Tomini-bocht naar Boedo-boedo, dat ten Z. van Donggala aan Staat Makasser is gelegen. Op hunne reis over land aan de Tawaelija-vlakte komende, kon eene hoog zwangere slavin niet meer mee, daar hare ure gekomen was; zij bleef dus met haar gezin daar achter. Van deze menschen stammen de Tawaelijaërs af; hun taal is nog steeds het Barija, de taal, die de nu verdwenen stam der To Pajapi sprak.

Door bemoeienis van den inlandschen ambtenaar in Napoe worden de sawah's van Tawaelija nu uitgebreid, en een doelmatig gelegen dorp zal worden ingericht. Wanneer eene meer gezonde plek, dan zoo midden in de sawahs, daartoe wordt uitgezocht, en den menschen het gebruik van chinine kan worden geleerd, zal de gezondheidstoestand zeker aanmerkelijk verbeteren.

X. *Het landschap Besoa* ¹⁾.

Een achttien K.M. van Pembangoe verwijderd, ongeveer naar het Z. Westen, ligt een dergelijke inzinking tusschen

1) Bij het straks (blz. 1338) nader te vermelden artikel van den civiel gezaghebber J. TH. E. KILIAAN in de eind Juli hier te lande ontvangen afl. 5—6 van het Tijdschr. Batav. Gen. L (1908), behoort ook een kaartje, schaal 1 : 75 000, van het „Landschap Besoa”, dat, onlangs de grootere schaal, deels minder te zien geeft dan onze Kaart n°. XX. Het wijkt bovendien in afstanden, ligging enz. van verschillende punten nog al vrij sterk af van de kaart van den heer KRUIJT. *Red.*

de bergen als die welke het landschap Napoe vormt. Dit is het landschap Besoa; een heuvelland scheidt deze beide landschappen van elkaar. De weg van Pembangoe leidt naar de Tawaelija, waarover in den laatsten tijd een rotan-hangbrug is geslagen, daar de rivier met hoog water niet is over te steken. Verder gaat de weg over een heuvelenreeks, telkens dalende tot de bedding van een riviertje, om dan, aan de overzijde gekomen, weer een anderen heuvel te beklimmen. Slechts drie van de rivieren welke men oversteekt, zijn van belang door hunne grootte, namelijk de Saloe koi, de Rompo en de Torire. De Rompo is van oudsher de grens geweest tusschen Napoe en Besoa.

Dit heuvelland is sterk bewoond. Overal ziet men gehuchten van twee, drie huizen, en in de nabijheid van die gehuchten zijn vele aanplantingen. Sommige van de voornaamste gehuchten zijn op de kaart aangegeven. Ook in het heuvelland aan de overzijde van de Tawaelija-rivier, dat den Zuidkant van de Napoe-vallei begrenst, ziet men vele gehuchten der To Napoe, gewoonlijk van menschen afkomstig uit het dorp Beau. De verst naar het Zuiden voortgeschoven gehuchten zijn Palaro en Moleko. Verder naar 't Zuiden wordt het gebergte zoo woest, dat de grond daar niet meer geschikt is voor land- en tuinbouw. De lieden, die zich in dit heuvelland hebben gevestigd, moeten nu huizen bouwen in het dorp Pembangoe, om dicht bij de sawah's te zijn, die zij daar moeten aanleggen. Hun aanplantingen in de heuvels kunnen zij dan geregeld van het dorp uit bezoeken.

Wanneer men het dal van de Rompo-rivier is doorgetrokken, heeft men met de To Napoe afgedaan. In het dal van de niet minder groote Torire-rivier, die uit Besoa komt en zich in de Tawaelija stort, hebben zich uitgezwermd de To Besoa gevestigd. Het eene droge rijstveld grenst aan het andere. De menschen uit deze streek hebben het dorp Ara gesticht. Vroeger moet het een groot dorp zijn geweest, maar de aardbeving van 1902 heeft het voor het grootste

deel vernield; ook de *lobo* is toen ingestort. Nu staan er slechts een drietal bouwvallige huizen, daar de huizen niet meer zijn opgebouwd, en de menschen er de voorkeur aan hebben gegeven in hunne velden te wonen. Het is opmerkelijk zooveel meer de droge rijstbouw de Toradja's aantrekt dan de sawah-bouw. Indien één land geschikt is voor sawah-rijstcultuur, dan is dit Besoa; en toch, ofschoon men daar de natte rijstvelden nooit geheel heeft verlaten, zooals in Napoe, trokken toch hoe langer hoe meer To Besoa uit hun land om op de heuvels van den benedenloop der Torire droge rijstvelden aan te leggen. Het aanleggen van zulk een droog rijstveld eischt veel meer krachtsinspanning, en biedt veel minder kans van slagen dan een sawah, maar de Toradja woont nu eenmaal liever *te midden* van zijn aanplant; hij gevoelt zich daar aangenaam en op zijn gemak, en daarvoor heeft hij veel over. Daarom is het goed ingezien van de Zending in Posso (en dit voorbeeld is door den Bestuursambtenaar gevolgd) om de nieuwe dorpen der Toradja's met groote erven te doen aanleggen, op welke erven zij vruchtboomen en allerlei kruiden hebben moeten planten. Hierdoor zullen zij zich op den duur in hunne nieuwe woningen in het dorp te huis voelen, want als de Toradja voor een aanplant te zorgen heeft, is hij in zijn schik. Van mijne geleiders uit de Posso-streek waren er, die een tiental jaren geleden ook in deze buurt waren geweest; toen waren nog groote uitgestrektheden met oerbosch bedekt, dat nu plaats gemaakt heeft voor lang gras en kreupelhout, ten bewijze, dat daar rijstvelden waren aangelegd.

In Ara viel het mij bijzonder op, zooveel menschen als in deze bergstreken met kropgezwollen zijn behept. Van de 20 menschen, die ons bij aankomst kwamen verwelkomen, hadden drie vrouwen en één man flinke kroppen. Van een gezelschap van 12 vrouwen, dat mij later in de *lobo* te Doda (Besoa) bezocht, hadden drie groote kroppen, en één harer een begin er van. Overal op mijne wande-

lingen kwam ik nu en dan menschen daarmee tegen, naar het mij voorkomt in Besoa meer dan in Napoe. Dit voorkomen van kroppen heb ik indertijd ook opgemerkt in het berglandschap Koelawi. In de Posso-streek komen deze gezwollen weinig voor, en de meeste dan nog in Poeöemboto ten Zuiden van het Posso-meer. Men schrijft hier als elders in de Toradja-landen het ontstaan van kroppen toe aan het drinken van water; wanneer men om te drinken den mond zet aan een bamboe, waarlangs water wordt afgeleid, zal men naar het geloof ongetwijfeld een kropgezwel krijgen.

Gedurende mijn verblijf te Ara, stierf juist een kindje van het hoofd aldaar. Den volgenden morgen verschenen de moeder en de grootmoeder van het kind in rouwkleeding; deze bestaat uit een in 3 à 4 dM. breede banen opgevouwen lap *foeja* van geelbruine kleur. Deze lap wordt zoodanig om een bamboe-hoofdband gebonden, dat de vrouw een hoogen cylinder op het hoofd heeft, waaruit van boven en van onder de uiteinden over achterhoofd en nek afhangen, in den trant van onze rouw-lamfers.

Van Ara uit volgt een zeer steile klim, het Tokewamba-gebergte op; wanneer men niet de kloof door te trekken had, waardoor een klein rechterzijriviértje van de Torire, de Saloe ahe stroomt¹⁾, zou de weg vrij gelijk zijn. Zoo komt men eindelijk op een der uitloopers van dit gebergte, waarlangs men geleidelijk afdaalt naar de Besoa-vlakte. Wanneer men dan eindelijk uit het bosch komende den met lang gras begroeiden heuvel Masora²⁾ heeft bereikt, heeft men van hier een heerlijk gezicht over de vlakte van Besoa.

De Besoa-vallei is veel kleiner en daardoor overzichtelijker dan de vlakte van Napoe. Ten Westen, ten Zuiden

1) Niet op onze Kaart.

Red.

2) „Masorog” op KILIAAN's genoemde kaartje. Waarschijnlijk ten onrechte, evenals ook andere verschillend gespelde namen aldaar. In dit opzicht mag zeker KRUYT's spelling wel de meest juiste worden geacht.

Red.

en ten Oosten is het land omringd door hooge bergen, naar het Noorden ziet men een lager heuvelland, dus juist omgekeerd als in Napoe, waar de vlakte in het Zuiden door heuvelland is afgezet. Tegenover zich naar het Westen ziet men drie groote uitloopers van het hoogere daarachter gelegen gebergte geheel met gras begroeid. Het zijn van Zuid naar Noord: de Pada ri Longkea, Pada ri Tila en Pada ri Hae. Meer naar het Noorden ziet men nog zulk een groot grasveld tegen de bergen liggen, daar waar het heuvelland begint; dit is de Pada ri Saleka, waardoor de weg leidt, die naar het landschap Koelawi voert. Een dergelijke met gras begroeide berghelling in het Z. Oosten wijst de plek aan, waarheen de weg naar het landschap Bada gaat. Daarnaast ziet men den forschen bergklomp Toewo, die ook van Bada uit zeer goed moet zijn waar te nemen. Van de overige bergen is alleen het gebergte Pangkoa opmerkelijk. Deze berg namelijk vertoont aan den kant van Besoa loodrechte onbegroeide wanden, zoodat het is alsof de berg daar is afgebroken.

Zooals ik reeds zeide, is de blik op Besoa zeer liefelijk: weer die eilandjes van geboomten, waartusschen de huizen gebouwd zijn te midden van grasvelden en sawah's. Ook de plekken waar de buffels worden saamgedreven, de kralen (zoogenaamde *gimpu*), zien er uit de verte uit als kleine dorpen, want deze plekken zijn evenals de dorpen omringd door aarden wallen, waarop bamboe is geplant.

Als men den blik over het land laat gaan, valt aanstonds een bergje in het oog, dat ongeveer denzelfden vorm heeft als de Wawo Pekoerehoea in Napoe en dat den naam draagt van Tomamoetoe. Het rijst ook midden uit de vlakte in het noordelijk deel van Besoa op. Ook aan dezen heuvel is een verhaal verbonden. Hij zou namelijk uit de opeengehoopte uitwerpselen van Tolelemboenga bestaan, den karbouw, waarover boven een en ander is meegedeeld.

De rivieren van Besoa vloeien alle naar het Noorden.

De rivier, die het geheele land van Zuid naar Noord doorsnijdt, is de Torire, die zich weer, zooals wij gezien hebben, in de Tawaelija uitstort. Daar de Torire (die zich in de vlakte komende dadelijk in drie takjes verdeeld, die verderop weer samenvloeien) vrij dicht langs het oostelijk gebergte stroomt, zijn het slechts enkele onbeduidende stroompjes, die zij van dien kant in zich opneemt; het zijn van Zuid naar Noord: Torapa, Kaoena, Boeleli en Woen-gao¹⁾. Die van het Z. Westen tot de Torire komen, zijn van meer beteekenis. Behalve de beek Pedroia „badplaats”, die dicht langs de hoofdplaats Doda stroomt, zijn daar nog de Bombai, Loekoe, Kalaena, Lengi met Tamahoe²⁾, de Loemomba met de Kalingki, en buiten de vlakte gelegen de Saloe kana. Tusschen deze rivieren in bevinden zich groote grasvlakten, waarin ook moerassige stukken voorkomen; de vlakten dragen alle namen: de grootste is wel Pada kaia („groote vlakte”) tusschen de Kalaena en de Lengi. De natte rijstvelden zijn in de nabijheid der dorpen.

Tot nu toe hadden de To Besoa zes dorpen: Doda, Bariri, Lempe, Hanggira (of Sanggira), Rano en Bangke loeho. De beide laatst genoemde dorpen zijn nu op last van het Bestuur verlaten: de inwoners van Rano hebben zich bij die van Hanggira gevoegd, en de menschen van Bangke loeho zijn naar Bariri verhuisd. Het aantal belasting betalende mannen bedraagt 471; vele To Besoa bevinden zich nog in het dal van de Soemara (Golf van Mori) waar zij naar damar-hars zoeken; wanneer deze allen naar hun land zijn teruggekeerd, zal het aantal menschen veel stijgen. Het totaal zielental is berekend op 1413, maar om dezelfde reden als bij de To Napoe is opgegeven, zal dit getal wel te klein blijken te zijn. Het door het Bestuur aangestelde landschapshoofd van Besoa wordt aangesproken met den naam van OEMA I LANGA. De To Besoa lijken mij toe een welvarend volk te zijn. Zij hebben het werken

1) Deze 4 stroompjes niet op de kaart.

Red.

2) „Bombaloe” geheeten op de kaart.

Red.

in hunne sawah's niet verleerd, zoodat zij zonder morren en hun voordeel inziende gewillig op last van het Bestuur grootere stukken hebben aangelegd. Hun veestapel van karbouwen en paarden ziet er welvarend en rijk uit.

Den naam Besoa hebben deze vallei-bewoners ontleend aan den berg Besoa, niet ver ten Z. Westen van Doda gelegen. Daar stond het oude dorp, waar de To Besoa woonden. Maar voordat Besoa werd gebouwd, was er al een oudere nederzetting van menschen geweest, Longkea genaamd, en gelegen op de Pada ri Longkea in de nabijheid van Hanggira; een gedeelte van den aarden wal, waarmede dit dorp was omringd, is daar nog te zien. Volgens de verhalen zouden daar meer dan 1700 mannen zijn geweest. Dit groote en machtige dorp werd langen tijd belegerd door de Mandareezen (To Mene), tot het eindelijk viel. Velen waren reeds in den strijd gevallen; het overschot van dit volkje namen de Mandareezen mede naar Paloe. Eenige jaren daarna kregen zij echter toestemming om naar hun land terug te gaan. Zoo werd Besoa weer bevolkt. Een bepaalde aanleiding tot hun onderworpen zijn aan Sigi wisten de To Besoa mij niet op te geven. Zij onderstelden, dat die onderworpenheid was voortgevloeid uit hun verblijf in het Paloe-dal. De menschen van Hoekoe uit Napoe, die zich in het dorp Lempe vestigden, kwamen in den tijd, toen de To Besoa reeds goed en wel weer in hun land gevestigd waren.

XI. *De oudheden van Besoa en Napoe*¹⁾.

Deze geschiedenis der To Besoa klinkt zeer eenvoudig,

1) Over dit onderwerp loopt in de reeds vermelde afl. 5—6, deel L van het Tijdschr. Bat. Gen. (1908), het artikel van den civiel gezaghebber KILIAAN „Oudheden aangetroffen in het Landschap Besoa (Midden-Celebes)”, p. 407—410, met 2 Platen; en de aantekening daarop gemaakt door den heer KRUIJT (volgens verzoek van het Bataviaasch Genootschap), dd. Koekoe 20 Maart 1908: „Nadere gegevens betreffende de oudheden aangetroffen in het landschap Besoa (Midden-Celebes)”, ibid. p. 549—551. Verg. Notulen Bat. Gen. 1907, p. 62—63, met opmerkingen van de HH. PLEYTE en RIEDEL, en p. 107—108. Red.

maar toch moet in dat land heel wat meer zijn gebeurd; het moet eenmaal bezocht of bewoond zijn geweest door menschen, die op een hooger trap van beschaving stonden, dan de tegenwoordig daar wonende Toradja's. Zij hebben de bewijzen van hun verblijf hier en in Napoe achtergelaten.

De oudheden welke ik bedoel, bestaan uit groote steenen potten of vaten, uit steenen beelden, en uit steenen, waarin ronde gaten zijn gebeiteld; deze laatste noemen de inlanders „steenen rijstblokken”, maar de gaten zijn te klein, dan dat er rijst in zou zijn gestampt. Deze voorwerpen zijn alle gebeiteld uit een soort van kiezelsteen¹⁾, die niet zeer hard, integendeel bros is. Dezen steen vindt men op de uitloopers van het gebergte in Besoa, en ook op de vlakte in Napoe zag ik groote brokken van dezen steen.

De grootste verzameling van deze oudheden trof ik aan op de Pada pokekea aan den voet van het westelijk gebergte. Hier stonden een 20-tal groote en kleine steenen potten, die de To Besoa *kalamba* noemen; sommige dicht bij elkaar, andere weer met vrij groote tusschenruimten. De kleine potten (zie Plaat XLII, fig. *b*) waren gemiddeld 70 cM. hoog met een middellijn van tusschen de 50 en 60 cM. Slechts één van de daar aanwezige potten was versierd (ook op de potten van de andere vindplaatsen kwamen geen versieringen voor).

Langs dezen pot namelijk waren 6 aangezichten gebeiteld, en wel de oogen, de wenkbrauwen en de neus; onder den neus was een gleuf gebeiteld om den pot heen, waarmede blijkbaar een voor die zes aangezichten gemeenschappelijke mond is bedoeld (zie Plaat XLII, fig. *a*). Deze pot is tevens de grootste, dien ik hier en op de andere vindplaatsen heb gezien. De hoogte van dezen pot boven den

1) „Kalksteen” zegt KILIAAN, loc. p. 407 en 409. Waarschijnlijk terecht. „Kiezelsteen” is onaannemelijk. — KILIAAN voegt nog over die van Boeleli (zie p. 1341) toe: „De steensoort, waaruit deze potten gehouwen zijn, heb ik slechts gezien in de Torire-rivier, daar waar zij de vlakte binnenkomt” (l. c. p. 408); doch over het straks te noemen beeld aldaar, zegt hij dat de steensoort „is te vinden nabij de plaats, waar het beeld nu staat” (p. 407). Red.

grond bedroeg toch 1.90 M., terwijl hij een omtrek had van 7 M.; de wanden waren 2 dM. dik.

Bij ééne groep potten vond ik ook drie steenen deksels, die blijkbaar van de potten afgeschoven, en gevallen waren. Deze deksels hebben alle een middellijn van ongeveer 1.90 M. bij eene dikte van 18 à 20 c.M. Op een der deksels is in het midden alleen een soort van knop gebeiteld, maar de beide andere dragen resp. 5 en 4 apenfiguren. Bij het eene deksel zijn ze om den rand gerangschikt (Plaat XLII, fig. *c—e*), bij het andere zitten ze in eene rij (fig. *f*) waarvan de middelste apen de grootste, die aan beide einden der rij de kleinste zijn. Deze apenfiguren¹⁾ komen geheel overeen met die, welke de Toradja's gewoon zijn uit te snijden in den middelsten zolderbalk hunner tempels (*lobo*). — Bij die potten vond ik voorts drie steenen beelden, alle liggende (omgevallen?); ze zijn ongeveer alle van dezelfde afmetingen; twee der beelden stellen blijkbaar (zie beneden) mannen voor; het beeld van de vrouw is 1.60 M. lang en meet 50 cM. over de schouders (Plaat XLIII, fig. *a*). — Niet ver hier vandaan ligt een groote platte ovale steen, lang 2.20 M. en breed 1.90 M., met een dikte van 30 cM. Deze steen was op eenige kleinere steenen gelegd bij wijze van tafel²⁾; hij is in het midden doorgebroken. — Ten slotte vond ik nog twee steenen, waarin holten waren gebeiteld van 8 cM. middellijn en 5 cM. diepte.

1) KILIAAN zegt „hondenbeeldjes” (p. 409); door een l. c. herhaalde(!) drukfout staat er „handen” voor „honden”, wat van den zin onzin maakt. In zijn „Nadere gegevens” rectificeert KRUIJT: „De apenfiguren op de deksels [niet honden zooals de heer Kiliaan schrijft]”, l. c. p. 550.

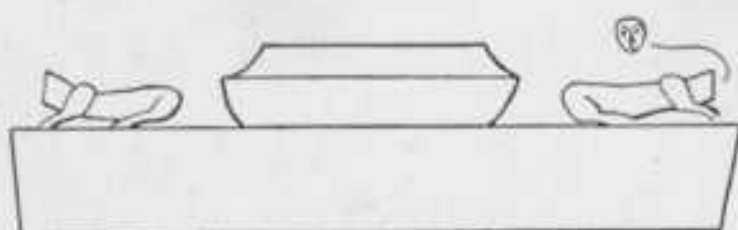
KILIAAN geeft op zijn 2e Plaat nog een zij-aanzicht van dien deksel, dat wij op Plaat XLII overnamen, evenals het schetsje der onversierde kleine potten, en den deksel met de 4 apen. Bovendien beeldt KILIAAN op zijn tweede plaat nog den anderen steenen deksel af, van welken KRUIJT hierboven spreekt, met alleen een knop in 't midden als versiering; alsmede een nog eenvoudiger type, een onversierden maar zwak-bolvormigen deksel. — Zooals men door vergelijking van fig. *c* en *e* dadelijk ziet, beeldt KILIAAN den knop in 't midden veel zwaarder af dan KRUIJT. *Red.*

2) Dus blijkbaar hunnebed-achtig, m. a. w. als graf-bedekking.

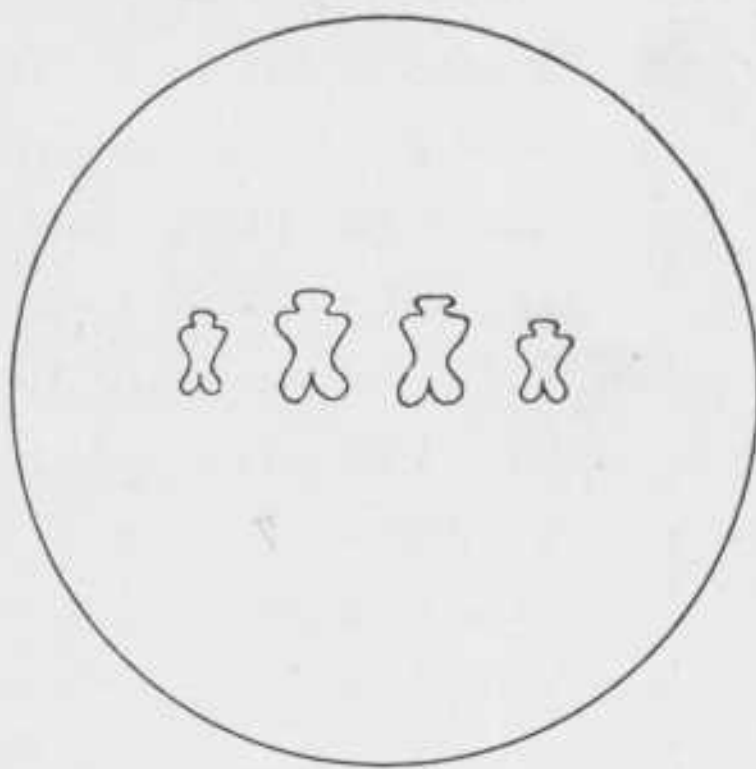
Red.

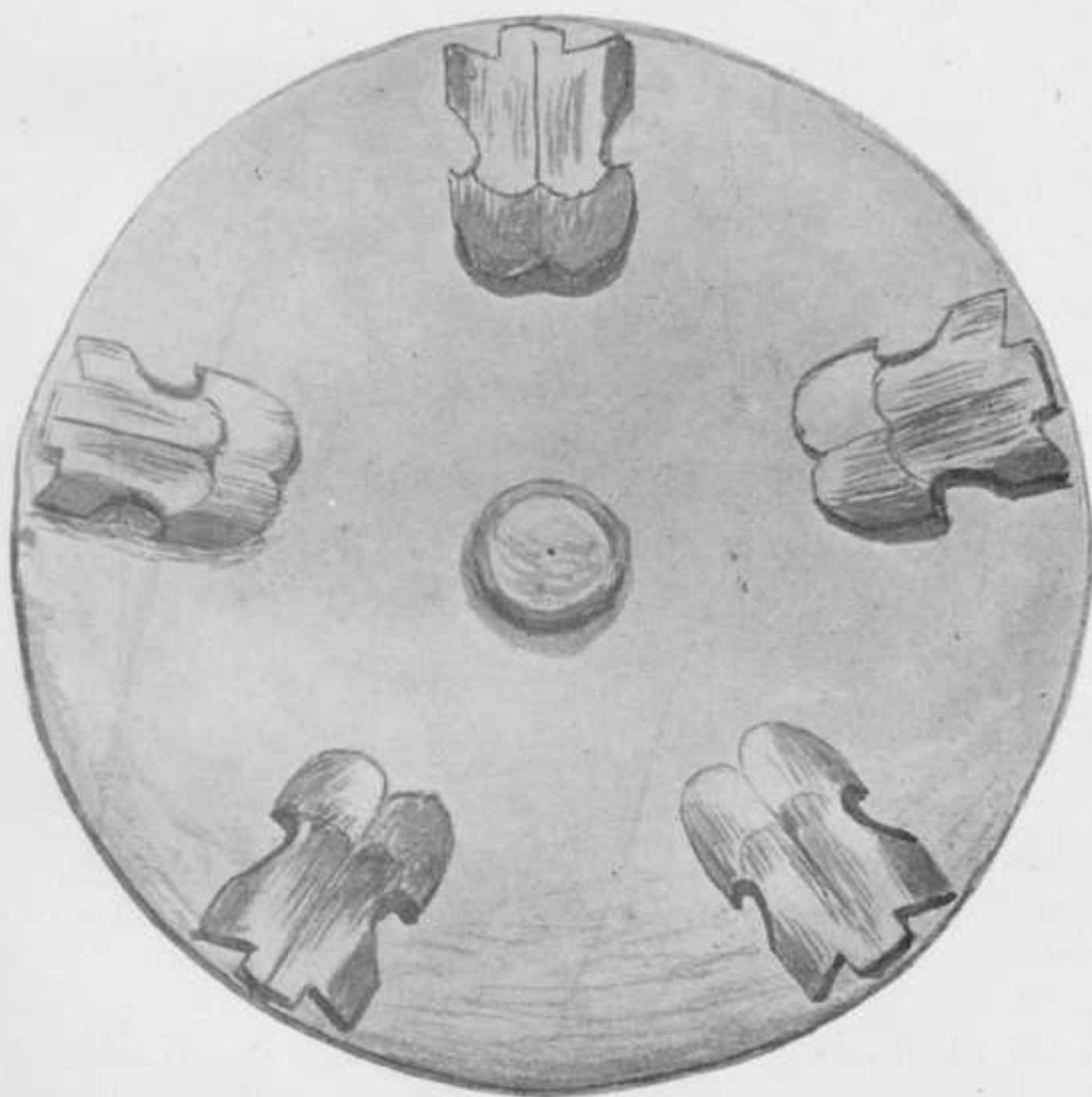
a.

e.

f.

c.

b.

d.

Steenen oudheden te Pada pokekea (Besoa): *a.* Grootste pot, tevens versierd; *b.* kleine onversierde pot (naar KILIAAN); *c.* deksel van een anderen pot, met 5 apenfiguren; *d.* kop van een dezer apenfiguren; *e.* vertikale doorsnede van *c* (naar KILIAAN); *f.* deksel van nog weer een anderen pot (naar KILIAAN). — Zie p. 1339—1341.

De tweede vindplaats is niet ver daar van daan, en heet Ponga. Op deze plaats zag ik nog de overblijfsels van een oude *benteng*: een aarden wal met bamboe; volgens de To Besoa hadden de Mandareezen deze versterking gemaakt, toen zij het dorp Longkea kwamen belegeren (zie blz. 1338). Op deze plek vond ik drie groote potten op onderlingen afstand van ongeveer 40 à 50 M.; en alle aan den buitenkant van de versterking.

In het thans verlaten dorp Bangke loeho bevindt zich evenzeer één steenen pot.

Eindelijk vindt men op den heuvel Boeleli nog 4 potten; en wat meer naar beneden toe, naar de vlakte, staat een groot mannelijk beeld overeind (Plaat XLIII, fig. *b*). Het meet 1.75 M. boven den grond, en is 70 cM. breed; het gelaat is naar het Noorden gewend. Dit beeld duiden de To Besoa aan met den naam van *tadulako*, dat „voorvechter” beteekent. Niet ver van dit beeld staat nog een groote pot, die op zijde is omgevallen, waaruit blijkt, dat die potten van onder eenigszins rond zijn, waardoor ze met niet te veel moeite overeind gezet konden worden. Maar ik vond aan dezen omgevallen pot iets, wat ik bij geen der andere potten (behalve die in Napoe, waarover straks) teruggevonden heb: in dien pot was aan eene zijde een soort van bankje uitgehouwen; dit bankje was bovenop ook uitgehold als een bekken.

In de dorpen Doda en Hanggira trof ik nog een uitgeholden steen aan. Een dergelijken steen zagen Dr. ADRIANI en ik bij het Sigi'sche dorp Watoe nondjoe, waaraan dit dorp zijn naam van „rijstbloksteen” heeft ontleend.

In Napoe vond ik dergelijke oudheden slechts op ééne plaats terug, en wel niet ver van Sabingka, aan den voet van het oostelijk gebergte, nabij de helling van een heuvel die Tokeoba heet. Daar staat een beeld, dat 1.20 M. boven den grond uitsteekt, en eene breedte over de schouders heeft van 78 cM. Het beeld staat niet meer

recht, maar helt voorover (Plaat XLIII, fig. c). Eenige steenen liggen om het beeld heen, waarschijnlijk bij de oprichting er om heen geplaatst om het meer stevigheid te geven. — Een eind van dit beeld verwijderd is een soort kuip van steen, niet zoo hoog als de potten van Besoa, en langwerpig-ovaal van omtrek. In deze kuip is ook een dergelijk steenen bankje uitgehouwen als beschreven bij den eenen pot in Besoa. De kuip is echter niet goed afgewerkt; in de nabijheid liggen nog een paar brokken steen, waaraan men blijkbaar was begonnen te houwen of te beitelen. De steenhouders hebben deze plek dan spoedig weer verlaten. Het beeld noemen de To Napoe: *watu nongko*, of met een eigennaam: TAMABOELOPI. De kuip draagt den naam van *pandiu i Datu*, „de badplaats van den vorst”.

De inlanders-zelfen, tegenwoordige bewoners van het land, hebben niet den minsten eerbied voor deze overblijfselen uit de oudheid: op de randen van de steenen potten slijpen zij hunne hakmessen. Men baadt of wast zich ook met het regenwater, dat zich in die potten heeft verzameld, in de vage hoop, dat er eenige kracht voor den bader van zou mogen uitgaan. Aan de beelden worden geenerlei offers gebracht. Soms wiedt een jager het onkruid om het beeld in Napoe, in de hoop daardoor voordeel te zullen hebben op de jacht; maar overigens is men voor deze steenen voorwerpen onverschillig. Dit zoude er op wijzen, dat die beelden en potten *niet* vervaardigd zijn door de voorouders van het tegenwoordig levende geslacht. Hadden de vaderen deze voorwerpen nagelaten, dan zouden zij als relieken heilig zijn.

Wie kunnen ze dan hebben gemaakt? Geenerlei overlevering bestaat daaromtrent bij de menschen. „Kunnen de Mandareezen” — vroeg ik — „ze hebben gemaakt, toen zij de To Longkea kwamen belegeren?” „Zeker niet; voordat er eenig mensch (bedoeld wordt: een To Besoa)

a.

b.

c.

Steenen oudheden in Besoa en Napoe: a. Vrouwebeeld te Pada pokekea (Besoa), hoog 1,60 M.; b. Mannenbeeld (*tadoelako*) aan den voet van den heuvel Boeleli (Besoa), hoog 1,75 M.; c. Mannenbeeld (?), geheeten TAMABOELOPI, bij den heuvel Tokeoba (Napoe), hoog boven den grond 1,20 M. — Zie p. 1340—1343.

in dit land kwam, waren beelden en potten er reeds".

Inscripties waren nergens er op te vinden; het eenig opvallende zijn de haakvormige lijnen op de borst, en de scheefstaande oogen bij de mannelijke gezichten; de vrouwelijke hebben ronde oogen. In Napoe vertelde men mij, dat het beeld daar een hoofd was geweest, dat met een ander hoofd had gevochten; eerstgenoemde werd verslagen, en veranderde in steen, en toen de ander in Besoa was gekomen, veranderde deze ook in steen. In Besoa wist men echter niets van dit verhaal. Hoogstwaarschijnlijk is het beeld in Napoe eene vrouw, afgaande op de ronde oogen. Er waren dan ook andere To Napoe, die mij zeiden, dat het beeld eene vrouw was, die over hare kinderen (de steenen aan haren voet) weende. Uit alles blijkt, dat men er niets van weet, en dat geenerlei overlevering over deze beelden en potten bestaat.

En waarvoor mogen deze potten hebben gediend? Tot lijkurnen waarschijnlijk niet: de kleine potten zijn voor dit doel te klein, de groote te groot. Dan zouden ook de andere potten deksels moeten hebben. Tot vergaderbakken van water? Maar dit is haast niet aan te nemen in zulk een waterrijk land als Besoa is. De oorsprong van deze oudheden en het doel, waarmee zij werden gemaakt liggen nog in het duister¹⁾.

Koekoe (Posso), April 1908.

1) De heer PLEYTE heeft o. i. een juist vermoeden uitgesproken door deze (het eerst door den civiel gezaghebber KILIAAN gesignaleerde) steenen potten uit Besoa te houden voor „lijkurnen, zoogenaamde *waroega* [of *tiwoekar*], die voorheen ook in de Minahasa tot het bijzetten van lijken werden gebezigd" (Notulen Bat. Gen. 1907, p. 62).

Inderdaad pleit o. i. alles er voor, dat we hier bij deze potten met lijkurnen te doen hebben. Dat „de kleine potten voor dit doel te klein, de groote te groot" zouden zijn, gelijk de heer KRUIJT tegenwerpt, dunkt ons twijfelachtig. Kunnen de kleinste potten „gemiddeld 70 cm. hoog" (blz. 1339) niet voor kinderen hebben gediend? Bovendien, wie zegt of de lijken hier niet begraven werden met hoog-opgetrokken knieën, zooals de houten voorouder-beeldjes uit de Zuidwester- en

Zuidooster-eilanden dien stand nog immer bewaren? Dat bovendien de groote potten urnen voor aanzienlijken waren, of wellicht urnen voor verschillende lijken te zamen, schijnt de meest aannemelijke verklaring; te meer, daar in enkele urnen zelfs steenen bankjes voorkomen, met een uitholling voor het zitvlak blijkbaar van een lijk; te méér ook, aangezien *nu nog* bij een eigen Napoe'sch hoofd (zie blz. 1301) de gewoonte bestaat hem, na zijn overlijden, „eerst in zittende houding” te plaatsen, alvorens het lijk in een kist te leggen en bij te zetten in het gewijde dorp Lamba. Ja, de stoelen die de heer KRUIJT tot zijne „verbazing” (blz. 1299) in de *lobo* Limbo te Lamba te zien kreeg — *todanga's* geheeten, „wat letterlijk „zitplaats” betee- kent” (ib.) — vertegenwoordigen o. i. zelfs de tusschenperiode in hout van wat nóg vroeger in Napoe en Besoa uit steen werd vervaardigd.

Dat daarmede de steenen beelden standbeelden — sit venia verbo — voorstellen van een deel derzelfde aanzienlijke overledenen, wier lijken in de urnen werden opgenomen, dunkt ons zóó voor de hand liggend, dat voorloopig deze verklaring als de meest waarschijnlijke tevens aanvaard mag worden.

En de herkomst? Wanneer men alleen maar denkt aan de *tiwoekar's* (*waroega's*) der Minahasa, aan de steenen doodkisten die in vroegere tijden op Oost-Java vooral in zwang waren — en waaromtrent resident H. E. STEINMETZ in 1898 de eerste gegevens uit Běsoeki heeft gepubliceerd; zie Tijdschr. Bat. Gen. XL, p. 1 vlg. —, aan de houten doodkisten voorts der Dajak's, en aan de eigen zede der huidige To Napoe in hun centraal-dorp Lamba, hiervóór (blz. 1303) door de heer KRUIJT verhaald, met de kleine en groote houten doodkisten, c. q. beenderen-kisten aldaar; — dan dunkt ons voorshands alleen deze verklaring aannemelijk: dat we bij deze steenen oudheden in het Landschap Besoa en schaars ook in Napoe, wel degelijk te doen hebben met echt-inheemsche, waarschijnlijk oud-Toradja'sche overblijfselen van vroegere sculptuur en vroegere hooger beschaving.

In hoeverre bij de steenen deksels, met hun zonderlinge versiering van 5 dierfiguren concentrisch geplaatst om een knop in het midden, gedacht mag worden aan invloed der versiering op de in den oostelijken Ind. Archipel vrij verspreide bronzen keteltrommen, met op de deksels veelal 4 kikvorschen concentrisch geplaatst om een knop in het midden, kan moeilijk gezegd worden. De mogelijkheid is echter aanwezig, en moest dus even ter sprake komen.

Red.

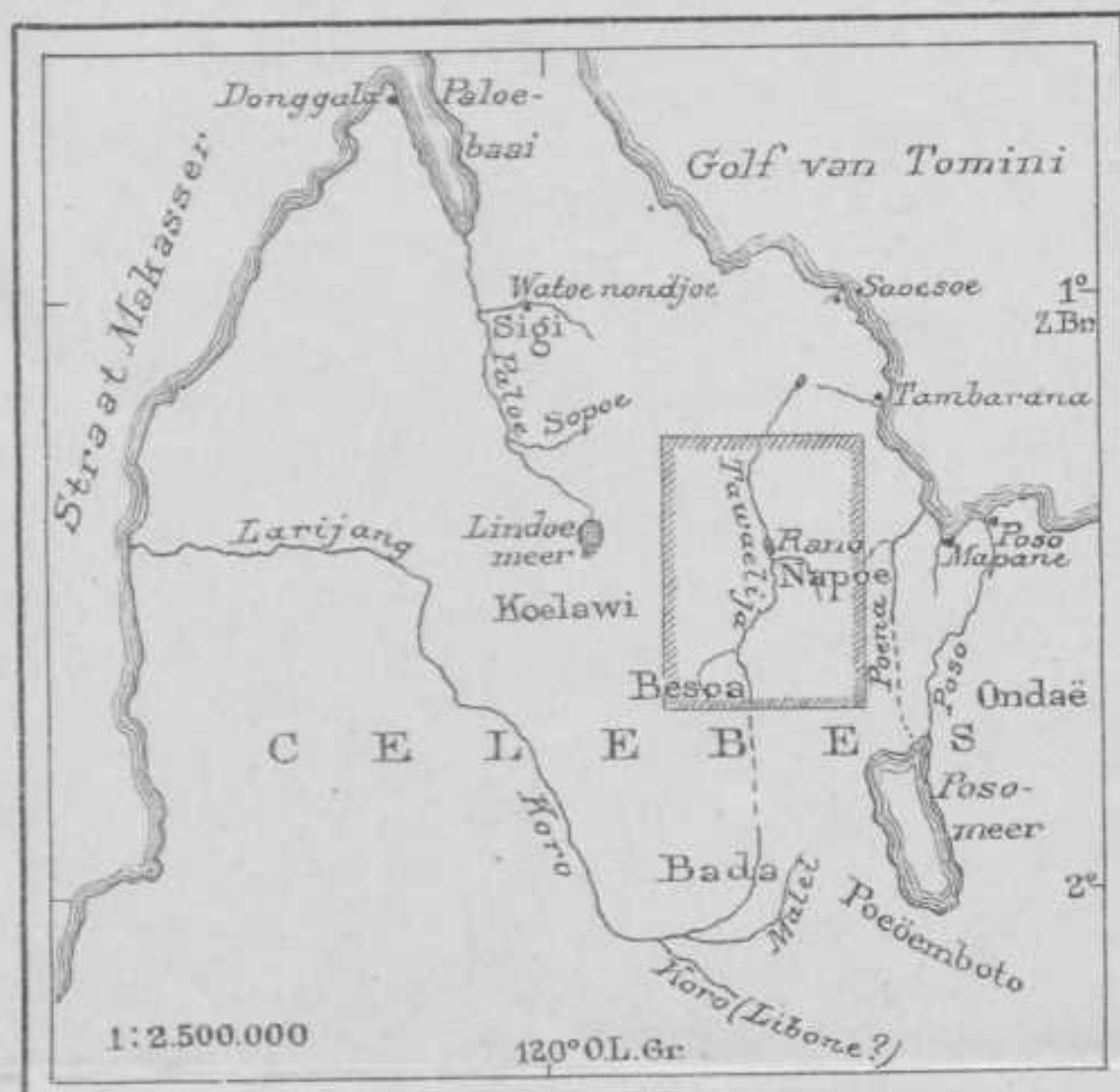
Schetskaart van de Berglandschappen
NAPOE en BESOJA (Midden-Celebes)

DOOR
ALB. C. KRUIJT.

1908.

SCHAAL 1:150.000.

1 0 1 2 3 4 5 6 KM.

(Bewerkt naar: Schetskaart van Midden-Celebes; 1:500.000, Top. Inr. Batavia 1907, en nieuwste zeekaarten)

